czasopismo ormiańskie nr 54 wiosna 2023 bezpłatne

AWEDIS ԱՒԵՏԻՍ

posłaniec niosący dobrą nowinę

Arcach odcięty od świata

Արցախը կտրված է աշխարհից

WYDARZENIA | Społeczność ormiańska w Polsce bije na alarm po zablokowaniu przez Azerbejdżan jedynej drogi łączącej Stepanekert w Arcachu z Goris na terenie Armenii.

Dokończenie na str. 12

ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ | Լեհահայ համայնքն ահազանգում է Ադրբեջանի կողմից Ստեփանակերտը Գորիսի հետ կապող միակ ճանապարհը փակելու մասին: Աշխարհից կտրված Արցախի Հանրապետությունը կանգնած է հումանիտար աղետի առջև:

Շարունակությունը՝ էջ 2

ORMIANIE W ARCACHU OD MIESIĘCY CZEKAJĄ NA ZAKOŃCZENIE BLOKADY. DOTYCHCZASOWE NACISKI NA AZERBEJŻAN NIE PRZYNOSZĄ REZULTATÓW. FOT. OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR DIASPORA AFFAIRS REPUBLIC OF ARMENIA

ԱՐՑԱԽԱՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՄԻՍՆԵՐ ՇԱՐՈՒՆԱԿ ՍՊԱՍՈՒՄ ԵՆ ԲԼՈԿԱԴԱՅԻ ԱՎԱՐՏԻՆ: ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՎՐԱ ՄԻՆՉ ԱՅԺՄ ԳՈՐԾԱԴՐՎԱԾ ՃՆՇՈՒՄՆԵՐԸ ԱՐԴՅՈՒՆՔ ՉԵՆ ՏՎԵԼ: ԼՈՒՍ.՝ ՍՓՅՈՒՌՔԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՀԱՆՁՆԱԿԱՏԱՐԻ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿ

Նախնիներիս հետքերով Śladami przodków

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑ | - Ծնողներս Հայոց ցեղասպանությունից փրկված գաղթականներ էին, - պատմում է պրոֆ. Կլոդ Մութաֆյանը մաթեմատիկոս և հայոց պատմության ու մշակույթի ականավոր հետազոտող, կարևոր ցուցահանդեսների համադրող, այդ թվում՝ վերջերս բացված Երուսաղեմի Հայոց կաթողիկոսարանի թանգարանում ցուցադրված ցուցահանդեսի:

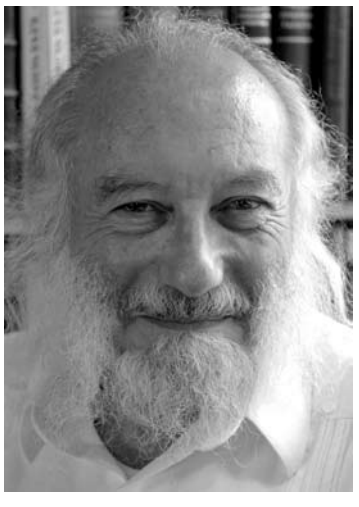

Հրապարակում ենք հատվածներ նրա հետ զրույցից, որը վարել է Յակուբ Օշեցկին Լեհաստանում Հայոց մշակույթի հետազոտությունների կենտրոնից:

Կարող եք մեզ պատմել Ձեր պատմությունը: Ձեր ծնողները, կարծես, ծնվել են դեռ Օսմանյան կայսրությունում:

Երկու ծնողներս էլ փախստականներ էին, որոնք փրկվել էին Հայոց ցեղասպանությունից: Այն տարբերությամբ, որ հայրս որբ էր: Իրականում նա թողնվել է բախտի քմահաճույքին: Նրա յոթ հոգանոց ընտանիքից ոչ ոք ողջ չի մնացել: Իսկ նա ողջ է մնացել միայն ամերիկյան «Near East Relief»-ի շնորհիվ:

Շարունակությունը՝ էջ 11

WYWIAD | – Moi rodzice to uchodźcy ocaleni z ludobójstwa Ormian – mówi prof. Claude Mutafian, matematyk oraz wybitny badacz historii i kultury ormiańskiej, kurator ważnych ekspozycji, w tym otwartej niedawno wystawy w Muzeum Patriarchatu Ormiańskiego Jerozolimy.

Publikujemy fragmenty rozmowy, jaką przeprowadził z nim Jakub Osiecki z Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce.

Czy mógłby nam Pan przybliżyć swoją historię? Pańscy rodzice, zdaje się, urodzili się jeszcze w Imperium Osmańskim?

Oboje moi rodzice to uchodźcy ocaleni z ludobójstwa Ormian. Z tą różnicą, że mój ojciec był całkowitym sierotą. W zasadzie to pozostawiono go na pastwę losu. Z jego siedmioosobowej rodziny nikt nie przeżył. On ocalał tylko dzięki American Near East Relief.

Moja matka straciła w genocydzie ojca, ale jej mamie udało się uciec z czworgiem dzieci. Rodzice poznali się, kiedy byli jeszcze dziećmi, w Samsunie nad brzegiem Morza Czarnego.

Dokończenie na str. 10

Od redakcji

Drodzy Czytelnicy!

Przyzwyczailiśmy się już niestety, że na pierwszej stronie „Awedisu" z niepokojem patrzymy w kierunku pogranicza armeńsko-azerbejdżańskiego. Tym razem dzieje się tak za sprawą bezlitosnej blokady tzw. korytarza laczyńskiego, która nieuchronnie prowadzi do klęski humanitarnej w Arcachu. W tym numerze przedstawiamy działania, jakie Ormianie w Polsce podjęli w celu zwiększenia nacisku społeczności międzynarodowej na rząd w Baku, by zaczął on przestrzegać zawartego po wojnie 44-dniowej porozumienia, gwarantującego swobodny przepływ osób i towarów pomiędzy Armenią a Republiką Górskiego Karabachu.

W tym dramatycznym kontekście oraz w obliczu zbliżającego się Dnia Pamięci o Ludobójstwie Ormian polecamy Państwa szczególnej uwadze artykuł „Prawda zawsze wyjdzie na jaw" (s. 3), dotykający kluczowych dla Ormian kwestii trwania śladów i pamięci.

Zapraszamy również na dwie niezwykłe opowieści o świecie przodków. Pierwsza to wywiad z goszczącym niedawno w Polsce Claude'em Mutafianem, wybitnym badaczem dziejów i kultury Ormian, w którym wątki osobiste przeplatają się z wielką historią narodu i państwa ormiańskiego. Druga to wspomnienia zmarłego w ubiegłym roku Stanisława Nappa, które przenoszą nas do przedwojennych Kut.

Jak zwykle na naszych łamach staraliśmy się również zaprezentować bogactwo życia społeczności ormiańskiej w Polsce. A znów było o czym pisać! Na zakończenie przyjmijcie, Drodzy Czytelnicy, gorące życzenia z okazji zbliżających się Świąt Wielkanocnych. Oby stały się one czasem ożywczego spotkania z Bogiem i z drugim człowiekiem.

Redakcja

Szanowna Pani Redaktor!
Najdroższa Romano,

Nie co dzień świętuje się taki jubileusz, z naręczem kwiatów spieszymy więc, by złożyć serdeczne życzenia urodzinowe.

Dziękując za Twoje oddanie i lata wspólnej pracy na rzecz społeczności Ormian w Polsce życzymy, żebyś otoczona zawsze przez kochających, życzliwych ludzi, czerpała z życia pełnymi garściami.

Niech zdrowie dopisuje, a siły nigdy się nie kończą, byś mogła jeszcze przez długie lata dzielić się swoją wiedzą i pasją.

Zespół Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich oraz redakcja „Awedisu"

Արցախը կտրված է աշխարհից

Շարունակություն 1-ին էջի

Ավելի քան երեք ամիս առաջ՝ 2022 թվականի դեկտեմբերի 12-ին, 120 հազար հայեր դարձան Ադրբեջանի ճայրահեղ դաժան քաղաքական պայքարի պատանդը: Արցախը Հայաստանի հետ կապող ճանապարհը փակել են ադրբեջանցի «էկոակտիվիստները»՝ մեղադրելով Արցախի Հանրապետության իշխանություններին հանքավայրերի ապօրինի շահագործման մեջ: Բերձորի (Լաչին) միջանցքի անանցանելի ճանապարհը նշանակում է, որ դադարեցվում է մարդկանց տեղաշարժը, սննդի, դեղորայքի և վառելիքի փոխադրումը, արդյունքում՝ հարյուրավոր բաժանված ընտանիքներ, առաջին անհրաժեշտության ապրանքների հսկայական պակաս: Ինչը ստիպեց Արցախի իշխանություններին ներդնել քարտային համակարգ: Ճգնաժամը խորացրեցին գազի մատակարարման ընդհատումները և էլեկտրաէներգիայի երկարատև անջատումները: Եվ այս ամենը ձմռան կեսին...

Հումանիտար աղետի ուրվականի առջև պասիվ է մնում ռուսական խաղաղապահ զորախումբը, որը պետք է վերահսկեր, այսպես կոչված, Լաչինի միջանցքը: Բաքվին ճանապարհի ապաշրջափակման կոչ է արել, ի թիվս այլոց, ԱՄՆ-ն՝ անընդունելի համարելով հարձակումը Արցախի խաղաղ բնակչության, ինչպես նաև ՆԱՏՕ-ի և Եվրամիության ներկայացուցիչների վրա: Այդ հարցը քննարկում է նաև Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը:

Շրջափակման սկզբից լեհահայ համայնքի անդամները կոչ են անում վճռական միջամտություն ցուցաբերել Լաչինի միջանցքում: Կառավարության և ազգային ու էթնիկ փոքրամասնությունների համատեղ կոմիտեում հայերի ներկայացուցիչ Բոգդան Ստանիսլավ Կասպրովիչը նամակ է հղել վարչապետ Մատեուշ Մորավեցկուն՝ խնդրելով «Լեհաստանի Հանրապետության կառավարությանը միանալ՝ ագրեսորին դատապարտելու կոչերին, Ադրբեջանի կառավարությանը կոչ անել պահպանել միջազգային իրավունքը և իր կողմից ստորագրած համաձայնագրերը, ինչպես նաև աջակցել Եվրամիության և ՆԱՏՕ-ի գործողություններին, որոնք ուղղված են Լեռնային Ղարաբաղն աշխարհին կապող ճանապարհի շուտափույթ և իրական ապաշրջափակմանը»: Զարժեում ՀՀ պատվավոր հյուպատոս Հրաչյա Բոյաջյանի և լեհահայ համայնքի ու կազմակերպությունների մի խումբ ներկայացուցիչների կողմից ստորագրած նամակը փոխանցվել է Լեհաստանի Արտաքին գործերի նախարար Զբիգնև Ռաուին, ԵԱՀԿ նախագահին, ինչպես նաև Սեյմի և Սենատի մարշալեկներին: Փաստաթղթում կոչ է արվում քայլեր ձեռնարկել ի պաշտպանություն Արցախի խաղաղ բնակչության, որի կյանքը վերածվել է դժոխքի, ընդգծվում է, որ «ադրբեջանցիների խախտումներին չարձագանքելը կակտիվացնի Արցախում հումանիտար աղետի պատճառ դառնալուն ուղղված Ադրբեջանի հետագա գործողությունները»:

Վարչապետի և Արտաքին գործերի նախարարության պաշտոնատար անձինք արձագանքեցին միանման, ընդգծելով, որ Լեհաստանը «հայ-ադրբեջանական հակամարտության հարցը բարձր է պահել ԵԱՀԿ Լեհաստանի նախագահության օրակարգում», իսկ Գորիս-Ստեփանեկերտ ճանապարհի շրջափակման սկսվելուց հետո հանդես է եկել հայտարարությամբ, որում «անհանգստություն է հայտնել շրջափակման վերաբերյալ և ուշադրություն է հրավիրում դրա մարդասիրական հետևանքների վրա՝ երկխոսության կոչ անելով»: Նշվել է նաև ԵԱՀԿ-ի և Եվրամիության մակարդակով Լեհաստանի նախկին գործողությունների մասին: Երաշխավորվել է նաև աջակցել հայ-ադրբեջանական սահմանին ԵՄ մեկ այլ դիտորդական առաքելության ստեղծմանը:

Վճռական ձայնը լսվեց հունվարի 25-ին Սենատի արտաքին հարաբերությունների և Եվրամիության հարցերով հանձնաժողովի միաձայն քվեարկված բանաձևում, որում կարդում ենք. «Կոչ ենք անում Ադրբեջանի իշխանություններին անհապաղ վերացնել շրջափակումն առանց նախապայմանների: Լաչինի միջանցքով ազատ հաղորդակցության ապահովումը երաշխավորված է եղել 2020 թվականի նոյեմբերի 9-ի պայմանագրով, որով դադարեցվել են ռազմական գործողությունները Արցախում: Ակնկալում ենք, որ Ադրբեջանի կառավարությունը կհարգի այդ համաձայնագիրը: Ներկայիս շրջափակումը բացասաբար է անդրադառնում ինչպես տարածաշրջանում հումանիտար իրավիճակի, այնպես էլ Հայաստանի ու Ադրբեջանի միջև խաղաղ գործընթացի վրա»:

ՔԱՐՏԵՋ – WIKIPEDIA

Լեհաստանում ՀՀ Արտակարգ և լիազոր դեսպան Սամվել Մկրտչյանը հանդիպումների շարք է ունեցել, որի ընթացքում քննարկվել է Արցախի շրջափակման խնդիրը: Նա զրուցել է Լեհաստանի Հանրապետության Սեյմի Արդարադատության և մարդու իրավունքների հանձնաժողովի նախագահ Մարեկ Ասթի, ինչպես նաև Արտաքին գործերի նախարարության, Ազգային պաշտպանության նախարարության և Ազգային անվտանգության բյուրոյի ներկայացուցիչների հետ:

«Մենք Արցախի Հանրապետությունում էթնիկ զտումների և հայ բնակչության ցեղասպանության ուղղությամբ գիտակցված և կոնկրետ քայլերի ականատեսն ենք»,– դիմելով միջազգային հանրությանը, հայտարարել է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Բ-ն: Երկու անգամ «Տիրոջ հրեշտակ» աղոթքից հետո այս առիթով խոսել է նաև Ֆրանցիսկոս Պապը. «Ես մոտ եմ բոլոր նրանց, ովքեր ձմռան կեսին ստիպված են դիմակայել այս անմարդկային պայմաններին: Միջազգային մակարդակով պետք է գործադրվեն բոլոր ջանքերը՝ ի շահ այս մարդկանց խաղաղ լուծումներ գտնելու համար»,– ասել է նա: Միջամտելու կոչով Եվրամիությանը դիմել են նաև Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդը և Եվրոպական եկեղեցիների համաժողովը:

Արցախում տիրող իրավիճակի և ավելի լայն քաղաքական ենթատեքստի մասին կարող եք կարդալ Լեհաստանում Հայոց մշակույթի հետազոտությունների կենտրոնի աշխատակից Յակուբ Օշեցկու «Ստեփանակերտում ալյուրի պակաս է» հոդվածում: Տեքստը հրապարակվել է «Tygodnik Powszechny»-ի 4/2023 համարում (առցանց վերնագրված է՝ «Ինչ է կատարվում Լեռնային Ղարաբաղում»):

Սիլվիա Ուրիգա

NA DZIEŃ KOBIET

Siedziba Związku Ormiańskiego w Gdańsku podczas wernisażu 13 marca wprost tonęła w kwiatach. A to przede wszystkim za sprawą barwnych obrazów Gagika Parsamiana, składających się na ekspozycję „For Her", zorganizowaną z okazji Dnia Kobiet, ale również dzięki niezliczonym doniczkom, wazonom i koszykom z ozdobnymi bukietami oraz pękom tulipanów, jakie trafiły tego dnia w ręce pań. Wieczór urozmaiciło czytanie aforyzmów związanych z kobietami, muzyka i ormiańskie smakołyki.

MONUMENT W ZABRZU

W Zabrzu stanie pomnik „655-lecia utworzenia biskupstwa Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego w Polsce oraz wielowiekowej obecności mniejszości ormiańskiej na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej". Uchwałę w tej sprawie Rada Miasta przyjęła 19 grudnia 2022 r. Fundatorem budowy monumentu, która wpisuje się również w obchody 30-lecia nawiązania stosunków dyplomatycznych między Republiką Armenii a Rzecząpospolitą Polską oraz stulecia miasta Zabrza, jest Ormiańsko-Polski Komitet Społeczny.

UCZCZĄ ORMIAN

W kościele św. Mikołaja w Gdańsku zostanie wmurowana tablica pamiątkowa z brązu, upamiętniająca troje Ormian pochowanych w tej świątyni. O pochówku kupca ormiańskiego Zaruga Bogdanowicza Roszki oraz jego teściów wiadomo z wpisu w XVIII-wiecznej księdze zgonów parafii ormiańskokatolickiej ze Stanisławowa. Częścią projektu „Upamiętnienie Ormian pochowanych w kościele św. Mikołaja w Gdańsku. Ochrona pamięci i popularyzacja tradycji kulturowych miasta Gdańska", prowadzonego przez dominikańską Fundację Centrum św. Jacka, był grudniowy wykład „Dzieje Ormian i dominikanów w Rzeczypospolitej" o. Marka Miławickiego OP z Dominikańskiego Instytutu Historycznego oraz koncert muzyki ormiańskiej „Blask Araratu" duetu Go Arm.

W skrócie

ŁUKASIEWICZ JAK ŻYWY

Sieć Badawcza Łukasiewicz uczciła 200. rocznicę urodzin swojego patrona Ignacego Łukasiewicza – wybitnego naukowca, przedsiębiorcy i działacza społecznego o ormiańskich korzeniach, tworząc jego cyfrowego awatara. Unikatowy na skalę europejską projekt wykorzystuje technologię sztucznej inteligencji. Realistyczny wygląd postaci oparto o historyczny wizerunek wynalazcy, stosując jednocześnie animację twarzy i gestów oraz dodając specjalnie wytrenowany neuralny głos. „Awatar jest prezentowany na ekranie wielkości dorosłego człowieka. Jego rozmówca może usiąść w fotelu naprzeciwko i zadawać mu pytania, na które Ignacy stara się znaleźć odpowiedzi. (…) Ignacy udziela odpowiedzi w czasie rzeczywistym i potrafi rozmawiać na wiele tematów. Został wytrenowany do tego, by umieć rozmawiać o swoich osiągnięciach naukowych i biznesowych, życiu prywatnym czy historii, ale także o świecie współczesnym” – czytamy na stronie https://lukasiewicz.gov.pl. Prezentacja awatara odbyła się 13 stycznia na Zamku Królewskim w Warszawie.

NOWE PISMO DLA ORMIAN

MUNETIK (czyli po polsku „Herold”) – pod takim tytułem ukazywać się będzie „nasza konkurencja” – nowe czasopismo mniejszości ormiańskiej. W pełni dwujęzyczny kolorowy magazyn nastawiony będzie na popularyzowanie języka ormiańskiego. „MUNETIK będzie przyjazny również dla polskiego czytelnika, zainteresowanego nie tylko życiem diaspory ormiańskiej w Polsce, ale również dziedzictwem kulturalnym, duchowym oraz historią Ormian w Polsce, jak i na całym świecie. Na łamach czasopisma nie zabraknie trudnych i wrażliwych tematów dotykających Ormian w Polsce” – zapowiedział Hraczja Bojadżjan, prezes Ormiańsko-Polskiego Komitetu Społecznego, który jest wydawcą nowego pisma. Redakcja będzie współpracować z czasopismem diaspory ormiańskiej „ORER” w Republice Czeskiej oraz „Horizon Weekly” z Kanady. Promocja pisma odbyła się 25 marca w siedzibie Ambasady Republiki Armenii w Polsce. Magazyn finansowany będzie z dotacji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Prawda zawsze wyjdzie na jaw

WYDARZENIA | Strzeże jej ziemia. Ujawni, aby dać świadectwo, kiedy przyjdzie czas. Czy po trzech tysiącach lat, czy po stu latach. Zawsze wyjdzie na jaw.

WESELE W AGULISIE W XIX W.; W GRUDNIU 1919 R. SPOŁECZNOŚĆ ORMIAŃSKA AGULIS ZOSTAŁA WYTĘPIONA W RAMACH KAMPANII OSMAŃSKIEJ TURCJI, ZNANEJ JAKO LUDOBÓJSTWO ORMIAN, W KTÓREJ ZGINĘŁO OK. 1,5 MLN LUDZI. FOT. MESROP PAPAZIAN (ARCHIWUM HISTORYCZNE ARGAM AYVAZYAN)

Stanowisko archeologiczne Metsamor w pobliżu miasta Mecamor, niedaleko Erywania w Dolinie Araratskiej. Od 2013 r. polsko-armeński zespół archeologów prowadzi tam badania. Informuje o tym na bieżąco strona projektu badawczego „Armeńsko-Polska Misja Archeologiczna Metsamor / Armenian-Polish Archaeological Mission Metsamor”, opublikowanego przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Ze strony polskiej projekt prowadzi Krzysztof Jakubiak (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego), z armeńskiej – Ashot Piliposyan (Służba ds. Ochrony Dziedzictwa Historycznego i Kulturowych Muzeów-Rezerwatów). Prace badawcze na tym stanowisku są prowadzone jeszcze od 1965 roku, a znalezione artefakty trafiają do wybudowanego tam muzeum.

Według naukowców, badany teren był zasiedlony już w piątym tysiącleciu p.n.e., z przerwami do XVII w. n.e. Szczytowy okres rozwoju przypadł na wieki XV–VIII p.n.e., kiedy to Metsamor stało się centrum gospodarczym i religijnym; działało tam przetwórstwo metali. Prace badawcze pozwoliły na ustalenie granic miasta: z zarysem zabudowy mieszkaniowej, publicznej i sakralnej, z fortecą, murami obronnymi i cmentarzyskiem. Właśnie eksploracje grobowców dają badaczom m.in. wyobrażenie o stanie i statusie mieszkańców pogrzebanych wieki temu. Naukowcy odkryli ok. stu grobów, ale tylko nieliczne okazały się niesplądrowane.

Znaleziska zostały zaprezentowane na wystawie „Starożytne Metsamor”, prezentowanej w Muzeum Historii Armenii w Erywaniu. „Na ekspozycji znalazły się najważniejsze zabytki odkryte podczas dotychczasowych badań. Są wśród nich naczynia zasobowe z IX w p.n.e., w których, jak potwierdziły analizy archeobotaniczne, przechowywano zboża. Wystawiona jest też rzadka pieczęć cylindryczno-stemplowa z okresu królestwa Urartu (VIII–VI w. p.n.e.), zabytki kościane, m.in. elementy uprzęży końskiej z VII w p.n.e., antyczne naczynia szklane i dekorowane szpile. Eksponowane są też złote i brązowe zawieszki oraz części naszyjników. Duża część złotych ozdób została odkryta podczas badań, które przeprowadzono jesienią 2022 r.” – podaje portal www.naukawpolsce.pl.

Kontekst zgromadzonych przedmiotów objaśniały plansze poglądowe. Wystawa trwała do lutego 2023 roku.

Agulis – wioska na terenie Nachiczewanu o starożytnym ormiańskim rodowodzie. Pierwsza wzmianka o osadzie pochodzi z XI w. pod ormiańską nazwą Argulik. Źródła podają, że było to kwitnące miasto, z rozwijającym się rzemiosłem, handlem, sadownictwem, wysoką kulturą. W ciągu wieków przybywało budowli, nie tylko o sakralnym charakterze. Stosunki z muzułmańskimi sąsiadami regulowała wspólnota interesów, przede wszystkim handlowych. Zagłada ormiańskiej ludności miasta nastąpiła w 1919 r., kiedy to w dniach 24–25 grudnia wzburzona (lub podburzona) ludność muzułmańska, wspólnie z żandarmerią azerbejdżańską, rozpoczęła plądrowanie miasta i masakrę Ormian. Po tym – na polecenie władz Azrbejdżanu – nastąpiło systematyczne niszczenie śladów ormiańskiej bytności, którego apogeum przypadło na lata 1997–2006.

W latach 70. ubiegłego wieku, w czasach zimnej wojny USA i ZSRR na swoje potrzeby wykonywały szpiegowskie zdjęcia satelitarne z tworzeniem map, w tym miasta Agulis. Fotografie i mapy zostały odtajnione. Obrazują stan tych miejsc w latach 70. Opublikowane 1 czerwca 2021 r. na portalu The Art Newspaper w porównaniu z fotografiami z roku 2006 i późniejszymi pokazują czarno na białym likwidację ormiańskich kościołów.

Akram Aylisi – urodzony w 1937 r. w Augulisie azerbejdżański pisarz. Poczytny, utytułowany, uprzywilejowany. To znaczy taki był, do roku 2012, w którym opublikował książkę *Kamienne sny*. Poruszyła w niej kwestię stosunków azerbejdżańsko-ormiańskich i przedstawił prawdziwą przemoc stosowaną przez Azerbejdżan wobec Ormian mieszkających w Baku w 1990 r. Pisarz i jego rodzina z dnia na dzień stali się obiektem niewybrednych szykan ze strony władz i społeczeństwa azerbejdżańskiego.

Jak co roku 24 kwietnia będziemy wspominać Ofiary Ludobójstwa Ormian. Mając w oczach twarze weselników z Augulis, westchnijmy do Pana.

Gdyby zapalono jedną świecę za każdego zamordowanego Ormianina, światło z tych świec byłoby jaśniejsze niż światło księżyca. („Kamienne sny”)

Romana Obrocka

Համառոտ

ԼՈՒԿԱՍԵՒԻՉԸ ԱՍԵՍ ՈՂՋ Է

Լուկասևիչ հետազոտական ցանցը նշել է իր հովանավոր՝ հայկական արմատներով ականավոր գիտնական, գործարար և հասարակական գործիչ Իգնացի Լուկասևիչի ծննդյան 200 ամյակը՝ ստեղծելով նրա թվային ավատարը: Եվրոպական մասշտաբով եզակի նախագիծն օգտագործում է արհեստական ինտելեկտի տեխնոլոգիան: Կերպարի իրատեսական տեսքը հիմնվել է գյուտարարի պատմական կերպարի վրա՝ միաժամանակ օգտագործելով դեմքի և ժեստերի անիմացիա և ավելացնելով հատուկ վարժեցված նյարդային ձայն: «Ավատարը ներկայացված է չափահաս մարդու չափսերով էկրանի վրա: Նրա զրուցակիցը կարող է նստել դիմացի բազկաթոռին ու հարցեր տալ, որոնց պատասխանները փորձում է գտնել Իգնացին: (…) Իգնացին պատասխանում է իրական ժամանակում և կարող է խոսել բազմաթիվ թեմաների շուրջ: Այն վարժեցվել է, որպեսզի կարողանա խոսել իր գիտական և գործարար նվաճումների, անձնական կյանքի կամ պատմության, նաև ժամանակակից աշխարհի մասին:»,– կարդում ենք https://lukasiewicz.gov.pl կայքում: Ավատարի շնորհանդեսը տեղի է ունեցել հունվարի 13-ին Վարշավայի թագավորական ամրոցում:

ՆՈՐ ԱՄՍԱԳԻՐ ՀԱՅԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

«ՄՈՒՆԵՏԻԿ»՝ այս անվան տակ լույս կտեսնի «մեր մրցակիցը»՝ հայկական փոքրամասնության նոր ամսագիրը: Ամբողջությամբ երկլեզու գունավոր ամսագիրը ուղղված է լինելու հայոց լեզվի հանրահռչակմանը: «ՄՈՒՆԵՏԻԿ»-ը կլինի նաև լեհ ընթերցողների համար, ովքեր հետաքրքրված են ոչ միայն Լեհաստանի հայկական սփյուռքի կյանքով, այլև լեհահայոց և ամբողջ աշխարհի հայերի մշակութային և հոգևոր ժառանգությամբ ու պատմությամբ: Ամսագրի էջերին չեն պակասի Լեհաստանի հայերին հուզող բարդ ու զգայուն թեմաները»,-հայտարարել է Հայ-լեհական հասարակական կոմիտեի նախագահ Հրաչյա Բոյաջանը՝ նոր ամսագրի հրատարակիչը: Խմբագրությունը կհամագործակցի Չեխիայի հայկական սփյուռքի «ՕՐԵՐ» ամսագրի և Կանադայի «Horizon Weekly» ամսագրի հետ: Ամսագիրը կֆինանսավորվի Լեհաստանի Ներքին գործերի և վարչարարության նախարարության դրամաշնորհի միջոցով:

W skrócie

PIEŚŃ OCALONA

Na profilu facebookowym Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego można odsłuchać nagranie XVIII-wiecznej *Pieśni o św. Rypsymie Pannie i Męczennicy* (wpis pochodzi z 11 grudnia ub.r.). Utwór stanowił oprawę muzyczną wystawy czasowej „Kobiety pod znakiem Krzyża. Ormiańskie benedyktynki ze Lwowa i ich duchowość" w krakowskim Collegium Maius. Intrygującą historię odtworzenia wiekowego utworu przedstawiła w numerze 19/12/2022 muzealnego newslettera Desisława Christozowa-Gurgul z Działu Oświatowego Muzeum UJ, która wraz z Małgorzatą Drzał i Ewą Landowską wykonały opisywany hymn na potrzeby ekspozycji.
Tekst pieśni pochodzi z wydanego we Lwowie w 1750 r. zbioru *Ray roskoszy w Męczeńskie róże, wstydu Panieńskiego lilie Powtornie w Armenii zaszczepiony...* ks. Andrzeja Gabriela Kasparowicza (1717–1785). Linia melodyczna znana jest tylko dzięki notatce: „Na tę notę: *Nowa Jutrzenko kraju Sarmackiego*", która wskazuje, że pieśń należy śpiewać na melodię starszego o ponad wiek hymnu o św. Stanisławie Kostce, którego zapis nutowy szczęśliwie się zachował.

NASI KLERYCY

Podczas Mszy świętej w obrządku ormiańskim, sprawowanej 12 lutego w kaplicy w Dobrym Miejscu na warszawskich Bielanach, o błogosławieństwo Boże na dalszą seminaryjną formację modlili się rozpoczynający właśnie kolejny semestr klerycy: Aharon, Emmanuel, Narek i Elizeusz. Eucharystii przewodniczył ks. Józef Naumowicz. Tydzień wcześniej, po Mszy świętej z błogosławieństwem relikwiami św. Grzegorza Oświeciciela i św. Rypsymy kleryk Narek Mkrtyczyan podzielił się swoimi wspomnieniami z okresu służby wojskowej w latach 2020–2022, podczas wojny w Arcachu. Więcej na www.ordynariat.ormianie.pl.

KOMŻA ZE LWOWA

Dzięki ofiarności sióstr benedyktynek z Wołowa do zbiorów Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich trafiła piękna komża, ozdobiona misternym haftem richelieu. Należała ona do sióstr benedyktynek ze Lwowa i z dużym prawdopodobieństwem używana była przez abp. Józefa Teodorowicza. Wykonana z najwyższego gatunku batystu, mimo upływu około stu lat prezentuje się znakomicie, jest bez uszkodzeń i przebarwień.

Plan na wrzesień 2023

WYDARZENIA | Z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu planowane są obchody 200. rocznicy urodzin Jana Chryzostoma Zachariasiewicza.

Poeta, pisarz i publicysta przełomu XIX i XX w., zaangażowany w walkę niepodległościową oraz w popularyzację powieści, związany był z Radymnem, gdzie się urodził, i Krzywczą, gdzie zmarł. Główne uroczystości planowane są na wrzesień 2023 r. Ich najważniejszymi punktami będą: spotkanie przy grobie pisarza w Krzywczy, sesja naukowa w Radymnie, koncert pieśni do słów Zachariasiewicza, wydanie tomu wierszy i niepublikowanego rękopisu *Tatarzy pod Radymnem*, występy artystyczne młodzieży, konkursy. Organizatorami przedsięwzięcia są: Burmistrz Miasta Radymna, Wójt Gminy Krzywcza, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu, portal Krzywcza Trzy Kultury. Formuła i program obchodów są otwarte, dlatego organizatorzy zapraszają wszystkich, którzy pragną uczcić jubileusz 200-lecia urodzin Jana Zachariasiewicza.

JAN ZACHARIASIEWICZ, „TYGODNIK ILUSTROWANY", 20 LUTEGO 1864 R.

Piotr Haszczyn
e-mail: krzywcza@wp.pl
tel. 512263943

Państwa uwadze polecamy ciekawy portal Krzywcza Trzy Kultury z dopiskiem: „Dla wszystkich, którzy dobrze wspominają lata spędzone w Krzywczy", prowadzony przez Piotra Haszczyna. Przyjemnie jest czytać teksty informacyjne, z których bije umiłowanie własnej miejscowości.

Dramat współczesnej Armenii

WYDARZENIA | Towarzystwo Przyjaciół Nauk im. Kazimierza Marii Osińskiego w Przemyślu zorganizowało 7 stycznia 2023 r. prelekcję prof. dr. hab. Tadeusza M. Trajdosa, emerytowanego profesora Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, zatytułowaną „Dramat współczesnej Armenii (na tle dziejów)".

Na wystąpienie składały się: krótka prezentacja wyprawy krajoznawczo-badawczej do wszystkich prowincji Armenii, która odbyła się w 2021 r., oraz prelekcja dotycząca ormiańskiej historii, sztuki, gospodarki i geopolityki lat dawnych i dnia dzisiejszego, wygłoszona na tle map ze zmieniającymi się granicami Armenii. Duże wrażenie na uczestnikach spotkania zrobiło jedno ze zdjęć z okresu ludobójstwa Ormian w 1915 r. Ciekawą dyskusję zapewniła m.in. obecność innych uczestników wzmiankowanej wyprawy do Armenii: Piotra Jaworskiego, Jana Musiała i Waldemara Wiglusza oraz Andrzeja Matusiewicza, byłego senatora i posła

PROFESOR TADEUSZ M. TRAJDOS – RELACJA Z WYPRAWY Z OBSZERNYM KOMENTARZEM. FOT. ZE ZBIORÓW ORGANIZATORA

RP z parlamentarnego zespołu ds. Armenii.

Waldemar Wiglusz
Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu

Zachwyt w trzech językach

WYDARZENIA | U Gagika Parsamiana tak jest zawsze. Skąd on to ma?

Chyba każdy byłby ukontentowany, czytając pełne zachwytu wpisy na profilu FB swojej organizacji po wydarzeniu, które właśnie się skończyło, ale jeszcze trwa w głowach i sercach gości, upojonych atmosferą relacji międzyludzkich. Tym razem „tłoczno i miło" – jak aż w trzech językach czytamy na facebookowym profilu Związku Ormiańskiego w Gdańsku – było za sprawą wystawy „Kolory Armenii" prezentującej malarstwo Zbigniewa Gorlaka (na zdjęciu w środku), rocznik 1958 – grafika i malarza, któ-

ry dyplom zdobył w pracowni prof. Władysława Jackiewicza. Profesor Gorlak prowadzi Pracownię Rysunku i Malarstwa w Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku. Wcześniej kierował Pracownią Litografii.

Tekst red, fot. Danek Deńca

W skrócie

POEZJA NASZYCH DNI

Sara Ghazaryan zwyciężyła w organizowanym przez Wydawnictwo Borgis konkursie *Poeta naszych dni 2022*. Główną nagrodą jest wydanie autorskiego tomiku poetyckiego w wersji papierowej i jako e-book. Właśnie trwają prace nad publikacją. To już kolejna wyróżnienie literackie, jakie autorka ma na koncie. Laureatka studiuje prawo na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Jej wiersze można znaleźć online pod pseudonimem @xsaxgchx oraz w tomie III antologii *Poezja naszych dni*.

DAWID Z SASUNU

Trwające pięć godzin słuchowisko, udostępnione w kilku częściach na kanale YouTube Armenian Foundation, to efekt zrealizowanego w 2022 r. projektu „Artyści polscy we współczesnej interpretacji eposu staroarmeńskiego Dawid z Sasunu". Epos ludowy, przez wieki przekazywany ustnie w różnych dialektach języka ormiańskiego, opowiada dzieje młodego śmiałka, który staje do nierównego pojedynku w obronie swojego kraju. Tekst – w tłumaczeniu Igora Sikiryckiego – wykonują artyści scen krakowskich. Projekt zrealizowano z środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

KONKURS RECYTATORSKI

Do 20 kwietnia 2023 r. zgłaszać można się do udziału w III Ogólnopolskim Dziecięcym Konkursie Recytatorskim w Języku Ormiańskim „Odrodzenie", poświęconym Dniowi Pamięci Ofiar Ludobójstwa Ormian. Konkurs, którego tematem przewodnim jest Armenia odrodzona po Ludobójstwie, skierowany jest do dzieci i młodzieży w wieku 6-16 lat, mieszkających w Polsce. Aby wziąć w nim udział, należy nagrać film z recytacją w języku ormiańskim i przesłać na adres mailowy nairi.lodz@gmail.com lub w prywatnej wiadomości do Centrum Edukacyjno-Kulturowego „Nairi" na Messengerze. W treści wiadomości powinno znaleźć się imię, nazwisko, wiek i miasto zamieszkania uczestnika. W nagraniu należy też podać tytuł wybranego wiersza i jego autora. Zwycięzców poznamy 24 kwietnia. Organizatorami konkursu są Ambasada Republiki Armenii w Polsce, Konsulat Honorowy Republiki Armenii w Łodzi oraz Ormiańskie Centrum Edukacyjno-Kulturowe „Nairi".

Podwójne święto

WYDARZENIA | Już od siedmiu lat ks. prof. Józef Naumowicz posługuje wśród Ormian katolików. Tę piękną rocznicę oraz imieniny szacownego solenizanta świętowano po Mszy Świętej sprawowanej 19 marca w kaplicy Matki Bożej przy ul. Łazienkowskiej w Warszawie.

„To 5. niedziela w ormiańskim Wielkim Poście. Było i siedem kwiatów, i tort i piękny obraz od p. Basi Bieleckiej-Woźniczko, i przed wszystkim serdeczne spotkanie z warszawską wspólnotą ormiańską na Mszy Świętej i po Mszy, także z klerykami, którzy przyjechali z Armenii, studiują w warszawskim seminarium i którzy mi pięknie pomagają i uczestniczą w liturgii" – napisał na swoim profilu na Facebooku wyraźnie wzruszony i szczęśliwy ks. prof. Józef Naumowicz, duszpasterz ormiańskokatolickiej parafii centralnej pw. św. Grzegorza z Nareku.

Fot. Maria Ohanowicz-Tarasiuk

KS. JÓZEF PRZYJMUJE ŻYCZENIA WYŚPIEWANE PRZEZ WIERNYCH. O FAJERWERKI, DOMOWY TORT I KWIATY ZADBAŁA W IMIENIU WSZYSTKICH MARIA OHANOWICZ.

JUBILAT I (OD LEWEJ): KRZYSZTOF JABŁONKA, AHARON SAMVELYAN, EMMANUEL MURADYAN

BASIA BIELECKA-WOŹNICZKO WRĘCZA KS. JÓZEFOWI SWÓJ OBRAZ

Համառոտ

ՍԲ. ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼՈՒ ՏԱՐԻ

2023 թվականին լրանում է Սուրբ Ներսես Շնորհալու մահվան 850-ամյակը: Հայ Կաթողիկե Եկեղեցու Եպիսկոպոսների Սինոդը, Հայ Առաքելական եկեղեցու ղեկավարության հետ համաձայնեցմամբ, որոշել է այս հոբելյանը նշել համաժողովներով, հրապարակումներով և Հռոմում Ֆրանցիսկոս պապի նախագահությամբ մատուցված հանդիսավոր Սուրբ Պատարագով: 2021 թվականի ապրիլի վերջին սբ. Ներսես Շնորհալին ներառվել է 2022-2023 թվականներին կարևոր հոբելյաններ նշող 60 մեծ գործիչների ցանկում՝ կազմված ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Գործադիր խորհրդի կողմից: Սուրբ Ներսես Շնորհալին կաթոլիկ եկեղեցու և Հայ առաքելական եկեղեցու կողմից մեծարվող սուրբ է: Նա քրիստոնյա հայ բանաստեղծ էր, «Հիսուս, Որդի» քնարական պոեմի հեղինակը, որը համարվում է միջնադարյան պոեզիայի գլուխգործոցներից մեկը, որը համեմատելի է սբ. Օգոստինոսի «Խոստովանությունների» և Դանթեի «Աստվածային կատակերգության» հետ:

Niech to będzie jałmużna wielkopostna

APEL | Trudno wyobrazić sobie dramat, jaki przeżywają ludzie – którzy cudem przeżyli – dotknięci ostatnim trzęsieniem ziemi w Turcji i Syrii.

Ludzki dramat obu narodów boli tak samo. Ale Turcy mają za sobą działające struktury państwowe, a Syria – niezabliźnione zniszczenia dwunastoletniej wojny i exodus ludności, w tym głównie chrześcijańskiej. Dobrze zorganizowana diaspora ormiańska niknie na naszych oczach. Grozę sytuacji zwiększa trudność, czasami wręcz niemożliwość, niesienia jakiejkolwiek pomocy humanitarnej z powodu sankcji nałożonych przez Zachód. Naród syryjski jest umęczony zachodnimi sankcjami, które uderzają w najbiedniejszych, a nie w tych, dla których są przeznaczone. Jednak sumienie nakazuje nam reagować w potrzebie bliźniego. Organizacja

Pomoc Kościołowi w Potrzebie czyni nadludzkie wysiłki, aby znaleźć sposoby wsparcia. Sekcja polska PKWP, kierowana przez ks. Waldemara Cisłę, ma doświadczenie w organizowaniu pomocy i od lat takowej udziela.

POMÓŻ: 87 1020 1068 0000 1402 0096 8990 z dopiskiem „Syria"

Redakcja

W skrócie

BEZPŁATNE KONSULTACJE

Stowarzyszenie Polsko-Ormiańskie „LEHAHAYER" zorganizowało 7 marca w Krakowie dzień bezpłatnych konsultacji, dotyczących różnorodnych kwestii prawno-administracyjnych, m.in. legalizacji pobytu, zakładania działalności gospodarczej w Polsce, uzyskania obywatelstwa polskiego. Na pytania odpowiadał prezes stowarzyszenia dr Hayk Hovhannisyan, tłumacz przysięgły języka ormiańskiego i doświadczony specjalista do spraw cudzoziemców. Zainteresowanie było tak duże, że konieczne stało się stworzenie listy rezerwowej. Już planowana jest kolejna edycja konsultacji, przygotowywana we współpracy z Wydziałem Spraw Cudzoziemców Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Goście w OBKOP

WYDARZENIA | Ponad 750 woluminów podarował Ośrodkowi Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce Hraczja Bojadżjan, konsul honorowy Republiki Armenii oraz prezes Ormiańsko-Polskiego Komitetu Społecznego.

To największy z darów książkowych, jakie dotychczas trafiły do biblioteki OBKOP. Przekazane prace dotyczą zagadnień literackich, językowych, religijnych i historycznych z zakresu studiów ormiańskich.

Darczyńca zadeklarował też, że zamierza pomóc Ośrodkowi w Krakowie zbudować jedną z największych bibliotek ormiańskich w Europie. „Proszę wszystkie ormiańskie organizacje i osoby prywatne do czynnego udziału, wsparcia tej wspaniałej inicjatywy i darowania książek na rzecz Ośrodka" – zaapelował.

Bardzo szybko na ten apel odpowiedział dr Andrzej Gliński, deklarując przekazanie bibliotece OBKOP zbiorów będących w posiadaniu biura Instytutu Piramowicza we Wrocławiu. W skład kolekcji wchodzi – oprócz książek – m.in. spuścizna po zmarłym w 2022 r. Izydorze Statkiewiczu.

OBKOP w ostatnich miesiącach przyjął znakomitych gości. 30 stycznia z wizytą przybył Ambasador Republiki Armenii Samvel Mkrtchian, który zapoznał się z działalnością i ostatnimi publikacjami tej placówki naukowej.

23 marca Gor Ordyan z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu wygłosił prelekcję „Ludność cywilna w powojennym Górskim Karabachu, blokada i nowe wyzwania".

DR DZIANIS W. LISEJCZYKAU Z WIZYTĄ W OŚRODKU BADAŃ NAD KULTURĄ ORMIAŃSKĄ W POLSCE. PO LEWEJ KRZYSZTOF STOPKA, PRZEWODNICZĄCY RADY OŚRODKA, FOT. OBKOP

W pierwszych dniach lutego w krakowskiej placówce gościł dr Dzianis W. Lisejczykau, historyk i archiwista związany z Fundacją dla Rozwoju i Wsparcia Studiów Ormiańskich „Aniw" w Erywaniu i Mińsku. Dr Lisejczykau obecnie pracuje m.in. nad zagadnieniami obecności Ormian w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Z kolei 7 stycznia OBKOP gościł wybitnego badacza kultury ormiańskiej prof. Claude'a Mutafiana. Natomiast jeszcze pod koniec ubiegłego roku wykład poświęcony postaci najwybitniejszego polityka galicyjskiego wywodzącego się z Ormian polskich, zatytułowany „Stańczyk wśród Podolaków. Dawid Abrahamowicz – wstęp do biografii", przedstawił prof. Damian Szymczak z UAM. *Red.*

Benedyktynki ormiańskie i ich

RECENZJA | Na blisko 380 stronach opracowania *Niewiasty z pastorałami. Portrety ksień klasztoru benedyktynek ormiańskich we Lwowie: historia, konteksty, konserwacja* pod redakcją prof. Andrzeja A. Zięby autorzy przedstawili niemal kompleksową historię lwowskiego konwentu.

Wśród eksponatów związanych z dziejami jedynego żeńskiego klasztoru ormiańskokatolickiego w Polsce szczególne miejsce zajmują portrety jedenastu ksień, które kierowały wspólnotą w ciągu 226 lat (1701--1927). Niestety, podobizny nie doczekała się ostatnia ksieni Elekta Orłowska (1866-1954). Stała na czele zakonu w latach 1928-1954 i zmarła już po drugiej wojnie światowej w Lubiniu koło Poznania, gdzie – po opuszczenia Lwowa – siostry zatrzymały się na pewien czas z racji tego, że istniał tam męski klasztor benedyktyński. Wizerunki zostały przekazane przez klasztor benedyktynek w Wołowie na Dolnym Śląsku, gdzie ostatecznie siostry osiadły po dłuższej tułaczce. Przywiozły ze sobą portrety ksień i inne pamiątki. Obrazy przetrwały, ale czas odcisnął na nich swoje piętno. Wymagały konserwacji, której realizacji podjęła się Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie w ramach projektu „Benedyktynki uratowane od zapomnienia". Teraz możemy podziwiać portrety w całej okazałości. Na stałe są dostępne do oglądania w lokalu Fundacji przy ul. Świętojerskiej 12 w Warszawie. Udało się przygotować zbiór studiów naukowych poświęconych nie tylko obrazom i przedstawionym na nich ksieniom, ale w ogóle historii benedyktynek ormiańskich, zarówno w okresie lwowskim, jak i powojennym. Właśnie ona stanowi przedmiot niniejszego omówienia.

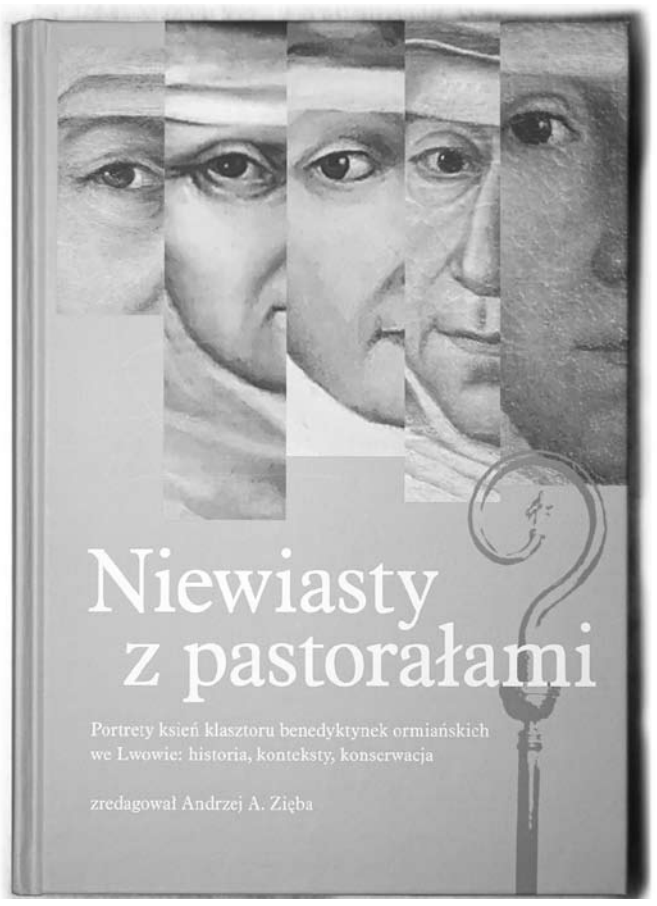

Ocalone od zapomnienia

Redaktorem publikacji jest Andrzej A. Zięba, pracownik Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz dyrektor Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce. On też jest autorem artykułu o fenomenie pobożności etnicznej na przykładzie benedyktynek ormiańskich (s. 113-199) oraz współautorem (razem z Joanną Sławińską z Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Maius) biogramów założycielek i ksień benedyktyńskich obrządku ormiańskiego we Lwowie (s. 11-46). Joanna Sławińska osobno omówiła portrety ksień, przedstawiając je na tle historii klasztoru (s. 47-99). Tomasz Krzyżowski, również z Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, skupił się na powojennych losach zakonnic, które ze Lwowa trafiły na Dolny Śląsk (s. 101-112). Z kolei konserwatorka portretów Jolanta Polesch, również reprezentująca Muzeum UJ, przedstawiła stan badań nad techniką, technologią i konserwacją obrazów (s. 281--354). W książce zamieszczono też wybór dokumentów historycznych mówiących o ormiańskich zakonnicach (s. 201-279), opracowany przez zespół składający się z Moniki Agopsowicz z Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie, Marcina Łukasza Majewskiego z Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, Marka Stasiowskiego z Wiednia oraz wspomnianych już Tomasza Krzyżowskiego i Andrzeja A. Zięby.

Książkę rozpoczyna słowo wstępne (s. 9) prezes Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie Marii Ohanowicz-Tarasiuk, która podała krótką historię projektu i jego kontekst. Zaznaczyła, że dzięki pracom konserwatorskim udało się ocalić portrety, a wystawy i książka wprowadziły historię i dziedzictwo benedyktynek ormiańskokatolickich do przestrzeni naukowej i społecznej. Dzięki temu faktycznie zostały one „ocalone od zapomnienia". Książka opatrzona jest także notami o autorach, streszczeniem w języku angielskim i indeksem osobowym.

Wkład w życie społeczne

Można śmiało powiedzieć, iż poszczególne artykuły składają się niemal na całość historii klasztoru benedyktynek ormiańskich we Lwowie. Z pewnością nie sposób w krótkim przeglądzie zaprezentować wszystkie podjęte w nich tematy, ale warto podkreślić, że ukazują one nie tylko historię samego klasztoru i biografie poszczególnych ksień, ale również czasy i położenie społeczności ormiańskiej, z której siostry się wywodziły i dla której działały. Ich praca zaś nie ograniczała się tylko do ludności ormiańskiej, gdyż siostry posługiwały także dla ludzi innych narodowości i wyznań. Szczególnie widzimy to na przykładzie prowadzonej przez nie szkoły.

Obszerne biografie ksień pokazują, że rodziny, z których pochodziły, często miały ogromny wkład w życie społeczne, religijne, polityczne, gospodarcze i kulturalne, nie tylko Kresów Wschodnich, ale i całej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a następnie Galicji i II RP. Ich rodzice bądź rodzeństwo pełnili ważne urzędy państwowe, samorządowe czy kościelne. Wystarczy chociażby wspomnieć o siostrzeńcu współzałożycielki klasztoru Rypsymy Spendowskiej, Łazarzu Derjakubowiczu, który był burmistrzem Krakowa, bracie pierwszej ksieni Marianny Ksawery Nersesowiczówny, Deodacie Nersesowiczu, który został biskupem i administratorem diecezji ormiańskiej we Lwowie, czy krewnym czwartej ksieni Marianny Alojzy Augustynowicz, Janie Tobiaszu Augustynowiczu, który również był arcybiskupem ormiańskokatolickim we Lwowie, ale także tercjarzem dominikańskim, i w habicie tego zakonu został pochowany (jego portret w stroju dominikańskim znajduje się w zbiorach dominikanów krakowskich i był prezentowany podczas wystawy w Krakowie, a reprodukcję zamieszczono w książce). W gronie ksień była także rodzona siostra ks. Grzegorza Piramowicza, Barbara Weronika. Miała w zakonie jeszcze dwóch braci: Andrzeja – u dominikanów, i Stanisława – u jezuitów. Autorzy życiorysów ksień bardzo szczegółowo opisali ich życie i rolę, jaką odegrały w funkcjonowaniu klasztoru. Wiele informacji do tej pory nie było znanych. Bez wątpienia są to pierwsze tak obszerne ich biografie.

Z pastorałem i różańcem

Dostaliśmy również bardzo dokładną analizę wizerunków ksień. Joanna Sławińska podkreśliła, iż owe obrazy tworzyły galerię portretów, które były umieszczane obok siebie w wybranej przestrzeni, a łączył je wspólny temat, wyrażony za pomocą stałych komponentów ikonograficznych, oraz ujednolicona forma. Autorka pokazuje, że w innych żeńskich klasztorach benedyktyńskich (tym razem już obrządku łacińskiego) można spotkać podobne przedstawienia ksień, i tam też należy szukać inspiracji i wzorców. Na wszystkich możemy dostrzec takie elementy jak: pastorał, pektorał, mitra, książka (często jest to księga reguły), różaniec, pierścień na palcu, czasami także herb rodzinny i gołębica symbolizująca Ducha Świętego. Wiele z tych atrybutów znalazło się na wspomnianych portretach. Dzięki opisom i wyjaśnieniu symboliki możemy lepiej je zrozumieć.

Interesujące są także dzieje sióstr po drugiej wojnie światowej, kiedy zakonnice były zmuszone – podobnie jak większość Polaków – opuścić Lwów. Od tej pory rozpoczął się dla nich nowy etap, który, jak się potem okazało, stał się początkiem końca zakonu benedyktynek ormiańskich. Kiedy ostatecznie siostry na dobre osiadły na Dolnym Śląsku, nie było już wśród nich Ormianek, a wspólnotę tworzyły zakonnice należące do obrządku łacińskiego. Tomasz Krzyżowski w interesujący sposób pokazuje tę transformację, będącą jednocześnie końcem historii benedyktynek ormiańskich. Opisuje też trudności, z którymi siostry musiały się borykać, począwszy od ewakuacji ze Lwowa, aż do przybycia do Wołowa, gdzie osiadły na stałe, po drodze tułając się po różnych miejscach.

Szczególna pobożność

Nie mniej ciekawy jest aspekt dotyczący pobożności ormiańskich benedyktynek. Andrzej A. Zięba wpierw pokazuje tradycje zakonnej pobożności ormiańskiej, które obecne były wśród ormiańskich kobiet na ziemiach polskich. Były to oddające się na służbę kościelną i tworzące wspólnoty zakonne dziewice, które polscy Ormianie określali mianem *gusank* (z ormiańskiego) lub *chyzlar* (po kipczacku). Ich miejscem przebywania był klasztor – *wank* (z ormiańskiego) lub *chyzoghlan* (po kipczacku), czyli po prostu „dom dziewic". Staropolscy i jeszcze dziewiętnastowieczni autorzy (w tym Sadok Barącz) kobiety te nazywali „dewotkami". Źródłowo poświadczone są one już w XVI w.

Autor przywołuje kilka postaci ormiańskich zakonnic, które zarówno osobiście, jak i ich rodzina, odgrywały ważną rolę w gminie ormiańskiej we Lwowie (Achsapet Wasylówna, Anna Boguszówna, Zofia Torosiewiczówna) czy Kamieńcu Podolskim (Gulaf Iwaszkówna, Marta Milkówna, Barbara Minasowicz, a przede wszystkim diakonisa Marianna Bohosówna, która później samotnie działała w Stanisławowie); podobne wspólnoty istniały też przy innych świątyniach ormiańskich (np. w Jazłowcu). Autor podkreśla, że punktem odwołania dla nich był klasztor mniszek ormiańskich w Jerozolimie, do której przynajmniej niektóre z nich pielgrzymowały. Ponadto pokazuje, że spora liczba ormiańskich kobiet wstępowała do klasztorów rzymskokatolickich. Z XIV w. wymienia Madgalenę Armenę, która została tercjarką dominikańską przy kościele Bożego Ciała we Lwowie. Andrzej A. Zięba pisze, że lista zakonnic obrządku łacińskiego, które pochodziły z rodzin ormiańskich, jest długa, ale jeszcze niepełna; wymienia też owe kobiety i ich przynależność do poszczególnych zakonów łacińskich.

W tych okolicznościach w rodzinach ormiańskich ormiańskość przewijała się z katolicyzmem łacińskim, a kultura ormiańska z polską. To także można było zaobserwować w klasztorze benedyktynek ormiańskich we Lwowie. Nawet reforma klasztoru św. Rypsymy, który powstał w drugiej połowie XVII w., i przekształcenie go we wspólnotę benedyktyńską nie zlikwidowało tradycyjnych form monastycyzmu ormiańskiego (warto podkreślić, iż powstały w 1701 r. zakon mechitarystów również opiera się na regule św. Benedykta). Od tej pory zaczęły się przenikać tradycja ormiańska i katolicka, co dobrze Andrzej A. Zięba pokazuje w swoim artykule o fenomenie pobożności etnicznej właśnie

czasy

na przykładzie owych zakonnic. Podkreśla wpływ nie tylko samych zakonnic, głownie ksień, ale także kapelanów i kaznodziejów (należących do trzech obrządków: ormiańskiego, unickiego i łacińskiego), tekstów liturgicznych i dewocyjnych, w końcu otoczenia społecznego, czyli gości, rezydentek, dobrodziejów i decydentów. To wszystko ugruntowało „dwoisty kulturowo charakter konwentu, który pozostając etnicznie ormiański, stawał się coraz bliższy kulturze polskiej" (s. 141). Widzimy zatem, jak ważną funkcję pełnił klasztor w przestrzeni społeczno-religijnej i kulturowo-edukacyjną nie tylko Lwowa, ale w ogóle południowo-wschodnich rubieży dawnej Rzeczypospolitej, a następnie Galicji.

Coś z albumu

Na blisko 380 stronach autorzy przedstawili niemal kompleksową historię klasztoru benedyktynek ormiańskich we Lwowie, pokazując ich korzenie i genezę, jak również epilog, który miał miejsce po drugiej wojnie światowej na Ziemiach Zachodnich komunistycznej Polski. Oddzielnie zostały omówione same portrety przedstawiające niemal wszystkie ksienie. Publikacja ma charakter naukowy, wszystkie teksty opatrzone zostały przypisami i wykazem wykorzystanych źródeł i literatury. Mimo to książka jest przystępna dla wszystkich, gdyż została napisana w przejrzysty i zrozumiały sposób. Dodatkowym jej walorem jest to, że zawiera wiele reprodukcji obrazów (nie tylko portretów ksień) i innych przedmiotów. Tak więc z jednej strony jest to publikacja naukowa, ale z drugiej strony ma w sobie coś z albumu, co sprawia, że znacznie przyjemniej się ją czyta. Warto zatem docenić wkład graficzki Moniki Zołoteńkiej, która włożyła duży wysiłek w ostateczny kształt tej publikacji.

Jestem przekonany, że omawiana publikacja na trwałe wejdzie do historiografii polskiej, gdyż wypełnia ważną lukę odnośnie do żeńskiego życia zakonnego społeczności ormiańskiej na ziemiach polskich. Mam też nadzieję, że zostanie życzliwie przyjęta zarówno przez historyków, jak i miłośników dziejów ormiańskich. Szczególnie cenna powinna być dla potomków „starej diaspory" ormiańskiej, którzy mogą znaleźć w niej nawet przedstawicieli swojej rodziny.

Marek Miławicki OP

***Niewiasty z pastorałami. Portrety ksień klasztoru benedyktynek ormiańskich we Lwowie: historia, konteksty, konserwacja*, red. Andrzej A. Zięba, Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich i Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Warszawa–Kraków 2021, ss. 375, ilustracje**

Niewiasty z pastorałami… – promocja publikacji

WYDARZENIA | W siedzibie Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich 25 lutego odbyła się uroczysta promocja publikacji *Niewiasty z pastorałami. Portrety ksień klasztoru benedyktynek ormiańskich we Lwowie: historia, konteksty, komentarze.*

Swoją obecnością zaszczyciło nas wielu ważnych gości, m.in. prof. Antoni Kamiński z Polskiej Akademii Nauk i Akademii Dziedzictwa Kresów, Dorota Janiszewska-Jakubiak – dyrektor Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „POLONIKA", ambasadorowie Polski w Armenii – Marianna i Tomasz Knothowie oraz Jadwiga i Jerzy Nowakowscy, ks. prof. Józef Naumowicz, ks. prałat Aleksander Seniuk, przedstawiciele mediów, wielu sympatyków i przyjaciół Fundacji.

Najważniejsi byli jednak goście z Krakowa – prof. Krzysztof Stopka, dyrektor Muzeum UJ Collegium Maius, oraz autorzy publikacji: prof. Andrzej A. Zięba – dyrektor Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, Jolanta Pollesch – główna konserwator Muzeum UJ, i Joanna Sławińska – historyk sztuki z Collegium Maius. Spośród autorów obecna była też nasza koleżanka Monika Agopsowicz; pozostali – Tomasz Krzyżowski, Marcin Łukasz Majewski i Marek Stasiowski – niestety, nie mogli dotrzeć na to spotkanie.

PROF. ANDRZEJ A. ZIĘBA PREZENTUJE PUBLIKACJĘ. FOT. MARIA OHANOWICZ-TARASIUK

Profesor Andrzej Zięba, jak zawsze w niezwykle barwny i ciekawy sposób, przytaczał fakty z dziejów zakonu benedyktynek ormiańskich. Wspominane w tej opowieści były bardzo ważne wydarzenia historyczne, ale również ciekawostki z życia zakonu na przestrzeni ponad dwustu lat jego istnienia. Były odniesienia do sytuacji historycznej w tych latach, były porównania ze zgromadzeniami łacińskimi, było o znaczeniu klasztornej kapeli benedyktynek, o wadze i wysokim poziomie prowadzonej przez nie szkoły, o życiu towarzyskim – wszystko przekazane w interesującej, żywej opowieści. Następnie prof. Krzysztof Stopka opisał ubiegłoroczną wystawę w Muzeum UJ Collegium Maius, na której – w ramach festiwalu *Cracovia Sacra* – oprócz kolekcji portretów ksień benedyktynek ormiańskich ze Lwowa zgromadzono dużo ciekawych obiektów ukazujących zakon na tle innych zgromadzeń. Na wspaniale przygotowanej ekspozycji prezentowane były obrazy, dokumenty, eksponaty z wielu klasztorów, które miały związki z lwowskimi benedyktynkami ormiańskimi.

UCZESTNICY SPOTKANIA ZASŁUCHANI W BARWNĄ OPOWIEŚĆ PRELEGENTÓW. FOT. MARIA OHANOWICZ-TARASIUK. FOT. MARIA OHANOWICZ-TARASIUK

EKSPOZYCJA BUDZI DUŻE ZAINTERESOWANIE. FOT. MARIA OHANOWICZ-TARASIUK

Przybyli goście zaproszeni zostali do zapoznania się z ekspozycją muzealną „Skarbnica polskich Ormian", która wzbudziła duże zainteresowanie i uznanie.

Promocję zakończył ormiański poczęstunek przygotowany przez niezawodną Violę Khondkaryan.

Sympatyczne spotkanie, już w mniejszym gronie, przeciągnęło się do późnego wieczora.

Maria Ohanowicz-Tarasiuk

Popremierowy pokaz

WYDARZENIA | Ośrodek Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce był organizatorem i gospodarzem popremierowego pokazu filmu dokumentalnego ՀԱՅԵՐԸ / ORMIANIE z udziałem realizatorów i gości.

Projekcja, poprzedzona krótkim wstępem prof. Andrzeja A. Zięby, odbyła się w sali im. Karoliny Lanckorońskiej przy Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Dyskusję po filmie prowadził dr Franciszek Wasyl. – Obraz nie powstałby, gdyby nie otwartość środowiska ormiańskiego – podkreślał Maciej Trybus, autor filmu.

W żywiołowej debacie bardzo mocno wybrzmiał postulat, aby powstała druga część dokumentu, pokazałaby kulturę Ormian, o których popularnie mówi się „nowa imigracja". Orędownikiem tego pomysłu jest Hraczja Bojadżjan, konsul honorowy Republiki Armenii. Ideę jako interesującą z antropologicznego punktu widzenia skomentował prof. Andrzej A. Zięba. Podkreślił, że wydarzenia rodzinne mocno zakorzenione w tradycyjnej ormiańskiej obrzędowości – np. uczta, niekoniecznie weselna, czy inne rodzinne ceremoniały – są gotowymi scenami filmowymi.

13 LUTEGO 2023. OŚRODEK BADAŃ NAD KULTURĄ ORMIAŃSKĄ W POLSCE, POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI PRZY UL. SŁAWKOWSKIEJ 17 W KRAKOWIE. OD LEWEJ: O. MAREK MIŁAWICKI OP, PROF. ANDRZEJ A. ZIĘBA, HRACZJA BOJADŻJAN, MACIEJ TRYBUS, ROMANA OBROCKA, DARYNA IWANOWA, DR MARCIN ŁUKASZ MAJEWSKI, HENRYK JAMRO. FOT. BOGUSŁAW KUCIAKOWSKI

Pozostaje tylko życzyć: POWODZENIA! Czekamy niecierpliwie na kolejne dzieło.

Film *ՀԱՅԵՐԸ / ORMIANIE* i relację z popremierowego pokazu można obejrzeć na kanale YouTube RTVG (Telewizja Gorlice).

Red

Stanisław Napp, „Rozmowy o Kutach”

WSPOMNIENIE | „Szkoła była powszechna. Chodzili do niej Polacy, Ormianie, Ukraińcy i Żydzi. Razem wspólnie się bawiliśmy, nie było między nami sprzeczności na tle pochodzenia” – wspominał swoje dzieciństwo w wielokulturowych Kutach Stanisław Napp. Jego opowieści wysłuchali w sierpniu 2022 r. Romana Obrocka i Franciszek Wasyl.

Urodziłem się w Kutach nad Czeremoszem 27 lipca 1926 r. Moimi rodzicami byli Franciszek Napp (ur. 1877) i wywodząca się z rodziny ormiańskiej Józefa z Gredżuków (ur. 1893). W Kutach chodziłem do męskiej szkoły powszechnej. Jako chłopak pamiętam wszystkie wydarzenia właściwie już od 1938 r. W 1938 r. już byłem harcerzem i w tym samym roku po raz pierwszy wyjechałem na obóz harcerski do posiadłości ziemskiej w Załuczu, znajdującej się około 40 kilometrów od mojej miejscowości urodzenia. Znajdowały się tam dwa majątki; jeden z nich należał do rodziny Jaruzelskich[1]. Prawdopodobnie na tym obozie harcerskim byli też chłopcy i dziewczęta z tych majątków: Załucze i Kniaże. Byłem tam z kolegami. Moim najbliższym kolegą był kuzyn Ludwik Gredżuk. Na tym obozie byli też Józio Manugiewicz i mój brat Grzegorz, ale ze względu na fakt, że byli zuchami, mieszkali w budynku szkolnym. A my, jako harcerze, w lesie. Pamiętam też szkolenie harcerskie, na którym obecni byli harcerze z Kosowa huculskiego – miasta powiatowego. W Załuczu był duży most nad Prutem i myśmy, w ramach szkolenia, „nacierali” na ten most. A do nas „strzelali” policjanci, nie żołnierze, a właśnie policjanci. Zdobywcami tego mostu byliśmy jednak my, harcerze. Ustalono, że w 1939 r. powtórzymy ten obóz, ale wybuchła wojna. Był to pierwszy i ostatni mój obóz harcerski.

W tamtym czasie jako harcerz nie wiedziałem jeszcze, co to znaczy nacjonalizm. W 1938 r., kiedy Polska zajęła Zaolzie, na naszym rynku w Kutach był zorganizowany wiec. Kto był organizatorem tego zgromadzenia – nie pamiętam. Obecny był tam jeden z harcmistrzów z Kosowa. Na tym wiecu jako harcerze krzyczeliśmy: „Bij Czechów! Czechy płoną jak zapałki!”. Za to oberwałem od taty, ponieważ żona mojego chrzestnego ojca była Czeszką[2].

Miałem trzy siostry i dwóch braci. Najstarsza siostra Mania (Maria, ur. 1912) miała pół roku, kiedy z tatą i mamą wyjechała do Stanów Zjednoczonych. W Stanach Zjednoczonych w 1914 r. urodziła się siostra Walerka, a w 1916 r. urodziła się najmłodsza siostra Olga. W 1922 r., już po powrocie rodziców do Polski, urodził się mój najstarszy brat Mieczysław. W 1926 r. urodziłem się ja, a w 1930 r. urodził się najmłodszy brat Grzegorz, który już nie żyje.

Mój brat Mieczysław jako dwudziestolatek należał do Związku Strzeleckiego. W 1939 r., kiedy wybuchła wojna, członkowie związku udali się do swojej siedziby i znajdujące się tam pamiątki zabrali do domów na przechowanie. Mój brat przyniósł do domu puchar, który mam do dnia dzisiejszego i który czeka, kiedy wróci do Kut.

OŁAWA, WRZESIEŃ 1947 R. KUCKA MŁODZIEŻ. SIEDZĄ OD LEWEJ: TERESA DONIGIEWICZÓWNA, ALINA BIAŁOWĄS. NAD NIMI: KRYSTYNA JANOWICZÓWNA. STOJĄ OD LEWEJ: JÓZEF MANUGIEWICZ, LUSIA SUCHA, STANISŁAW NAPP, BRONISŁAWA CHRUŚCIELÓWNA, ZDZISŁAW (LUB ZBIGNIEW) TYMOCZKO. Z OPISU I ZBIORÓW STANISŁAWA NAPPA

Chodziłem do szkoły męskiej. Dyrektorem szkoły był pan Leopold Migocki (ur. 1881). Bardzo sympatyczny, dobry nauczyciel, dobry wychowawca. Pamiętam bardzo dobrze, że w 1941 r., po najeździe wojsk niemieckich, 11 listopada został wywieziony do obozu w Majdanku i tam zmarł. Moja nauczycielka, pani Rypsyma Jankowska (z domu Mojzesowicz), w 1940 r. została wywieziona do Rosji, jak się wówczas mówiło: „na białe niedźwiedzie na Syberii”, skąd nigdy już nie wróciła. Była żoną policjanta – Pawła Jankowskiego, komendanta policji w Kutach, który zmarł [jeszcze przed wojną], w 1937 r. A mimo to jednak została aresztowana, na podstawie doniesienia Żydów i Ukraińców. Jako „osoba niebezpieczna” została wywieziona w licznej grupie innych Polaków. Jednym z moich nauczycieli był też młody harcmistrz, pan Zieliński. Mam trochę ukryty żal, bo jako pierwszy uciekł na Rumunię, a nas harcerzy pozostawił na pastwę losu. Nazwałbym go zdrajcą. On dwa razy zdradził, ponieważ zdradził też i rodzinę. Do kraju przyjechał w 1946 r., do Obornik Śląskich. Powiedział do swoich teściów, że chciałby z żoną wyjechać, aby odpocząć po wojnie. Wyjechał do Krakowa, skąd dzwonił co dwa tygodnie, następnie zabrał żonę i udało im się jeszcze wyjechać na Zachód. Zamiast pozostać w kraju i uczyć młodzież, wybrał ucieczkę na Zachód po raz drugi. Jego rodzice i teściowie bardzo przeżywali, że zabrał żonę z dzieckiem.

Jeszcze pamiętam nauczycielkę panią Łomej, która bardzo wcześnie zmarła. Pamiętam nauczyciela o nazwisku Kinzhuber[3], który uczył matematyki. W 1939 r. wyjechał do Niemiec, ponieważ czuł się Niemcem. Dobrze mówił po polsku, dobrze mówił też po ukraińsku. Chyba jakiś czas uczył nawet języka niemieckiego w szkole.

W kręgu przyjaciół

Szkoła była powszechna. Chodzili do niej Polacy, Ormianie, Ukraińcy i Żydzi. Razem wspólnie się bawiliśmy, nie było między nami sprzeczności na tle pochodzenia. Tylko przedmiot Religia był odbywany oddzielnie. Polacy i Ormianie chodzili do ks. Wincentego Smala. Do grekokatolików przychodził ks. Roman Zakrewski. Mieszkał przy ulicy Sądowej, na rogu ulicy Długiej. Bardzo dobrze znałem tego księdza greckokatolickiego. I przychodził też na religię żydowską, ubrany po cywilnemu, rabin. To był pan Steinkhol[4]. Uczył hebrajskiego w szkole męskiej i w szkole żeńskiej. W czasie przerwy podsłuchaliśmy, że ks. Zakrewski mówił tylko po ukraińsku, a ks. Smal po polsku, rabin Steinkhol zaś rozmawiał w obu językach.

Księdza Wincentego Smala bardzo dobrze znałem. Często przychodził do naszego domu, do taty. Tata był długoletnim starszym bratem Kościoła rzymskokatolickiego. Taki odpowiednik przewodniczącego rady parafialnej. Ksiądz Smal często ze mną rozmawiał. Często też bywałem na plebanii, czasem pomagałem księdzu zrywać porzeczki i inne owoce. Byłem również ministrantem. Postać ks. Smala oceniam bardzo pozytywnie. Dbał o kościół, organizował jego remont, malowanie. W 1937 r. ks. Smal doprowadził elektryczność do kościoła, zakupił nowy dywan. Ogłosił zbiórkę na Fundusz Obrony Narodowej, w wyniku której parafia kupiła karabin maszynowy dla pułku w Kołomyi. Z tej okazji w kościele odbyła się wielka uroczystość.

Czasem uzgadniałem z moim tatą zakupienie na potrzeby kościoła wosku i parafiny na robienie świec. To taniej kosztowało niż kupowanie gotowych świec. Ksiądz Smal był proboszczem, ale zarazem gospodarzem. Z opowiadań innych ludzi wiem, że był w niektórych sprawach dość ostry i stanowczy. Dziewczętom nie pozwalał bawić się w Domu Sokoła, w efekcie na zabawach tańczyli ze sobą sami chłopcy i oddzielnie same dziewczęta.

Pamiętam ks. Smala jako starszego pana, średniego wzrostu, postawnego. Do szkoły przychodził z laską, którą niekiedy groził w przypadku braku dyscypliny. Kiedyś trochę nas skarcił, bo zdarzył się wypadek, że kolega Jankowski w lipcu albo sierpniu 1937 r. poszedł nad Czeremosz i utopił się[5]. Była to niedziela. Zamiast pójść do kościoła, on poszedł się kąpać, no i się utopił. Wtedy nas ks. Smal trochę skarcił. Teraz mi się przypomniało, że ten mój zmarły kolega nazywał się Bolek Jankowski. Mieszkał na ulicy Szewskiej w dużym, ładnym domu. Był sąsiadem wujka Władzia[6].

Znałem też trochę ks. Samuela Manugiewicza. Często mama z tatą przychodzili na nabożeństwa do kościoła ormiańskiego. A ja do kościoła chodziłem z rodzicami. Chyba dwa razy byłem też u spowiedzi u ks. Manugiewicza. W czasie odpustów. Pamiętam, że na odpusty do Kut przyjeżdżał biskup Teodorowicz. Dwa razy go widziałem z bliska. Był szczupły i już w starszym wieku, jego twarz w tamtym czasie wydawała mi się schorowana. Na takie uroczystości przybywało do Kut wielu innych księży.

W szkole miałem wielu przyjaciół. Moim bardzo bliskim kolegą był Stefan Janczewski[7]. Ojciec jego został zamordowany, gdy uciekał z Kut. Banderowcy utopili go w Rybnie[8]. Pamiętam jeszcze kolegę o nazwisku Szady, ale jego imienia już sobie nie przypomnę, chyba Bolesław albo Włodzimierz. Był harcerzem. Wspomnę jeszcze o Walusiu Chrzanowskim; nie wiem, dlaczego podają, że miał 11 lat, jak zginął[9]. To był mój kolega szkolny. Banderowcy zabili go w 1944 r., kiedy miał 16 lat. Pamiętam Antosia Józefowicza, który także był moim bardzo bliskim kolegą. Wspominam Ernesta Wolfa, bardzo bliskiego kolegę i zarazem mojego sąsiada zza miedzy[10]. Ernusia ojciec, pan Wolf, w swoim gabinecie miał jeszcze obraz cesarza Franciszka Józefa, a na biurku popiersie Piłsudskiego[11]. Innego bardzo dobrego kolegi szkolnego, Staszka Szczepańskiego, po wojnie już nigdy nie spotkałem[12].

Miałem też kolegów Ukraińców, których dobrze zapamiętałem. Razem chodziliśmy do szkoły, później razem pracowaliśmy. Wspomnę Józefa Popiuka, bardzo dobrego kolegę szkolnego. Był też kolega o nazwisku Nowicki – on akurat był Polakiem, ale było też bardzo wielu Ukraińców, którzy nosili to nazwisko. Miałem też ukraińskiego kolegę szkolnego o nazwisku Babiuk. Był też Sufijczuk, Ukrainiec. Później ci moi ukraińscy koledzy zmienili poglądy i stali się nie kolegami, ale wrogami. Moim dobrym szkolnym kolegą był też Piotr Kulczycki – zginął; Stefan Krzemiński, szkolny kolega – też zginął.

Życie rodzinne

Na początku wszyscy byliśmy razem. Siostry i bracia. Tata

część 1

zajmował się sprawami gospodarczymi. Mama też tymi sprawami się zajmowała. Dom był dość duży. Kiedy moje siostry były jeszcze pannami, pół domu zawsze było wynajmowane. Pamiętam, że w naszym domu mieszkał pan Łucki, pracownik sądu, który później przeniósł się do Kosowa[13].

W domu była bardzo duża kuchnia, w której znajdował się piec do pieczenia chleba i produktów mięsnych. Znajdowało się tam palenisko do gotowania strawy. Był też piekarnik i zbiornik z ciepłą wodą. Zawsze paliło się drzewem. Stół był dość duży, toteż rodzinne uroczystości odbywały się właśnie w tym pomieszczeniu kuchennym. Kiedy do mamy przychodzili jej bracia z żonami: wujcio Franio i wujcio Władzio (Stefan pracował w Drohobyczu i tylko czasem przyjeżdżał na urlop do rodziny i przychodził odwiedzać rodziców)[14], wtedy myśmy wszyscy przy jednym stole siedzieli, taki duży był ten stół. Dobudowana była jeszcze oddzielna kuchnia, na tak zwane okresy letnie. Miała małe okienko, przez które można było podawać potrawy wprost do tej dużej kuchni.

Jeśli chodzi o wystrój wnętrza, to mieliśmy kilka obrazów, które tata przywiózł ze Stanów Zjednoczonych. Były to głównie pejzaże. Mieliśmy też oczywiście obrazy religijne, m.in. zdjęcie Matki Bożej z kościoła rzymskokatolickiego. Nie wiem tylko, czy była to kopia obrazu z częstochowskiego, czy jakaś inna kopia. Mieliśmy też obraz *Serce Chrystusowe*, ponieważ odpust w Kutach przypadał na dzień Serca Chrystusowego. Jak w każdym domu, był też portret Piłsudskiego, to było przyjęte powszechnie.

W domu znajdował się też salon, pomieszczenie nieco mniejsze od kuchni. W salonie piliśmy kawę, herbatę i spożywaliśmy przekąski. W kuchni zawsze było dużo produktów spożywczych.

Mama po śmierci swojego ojca, jako młoda dziewczyna, chyba trzynastoletnia, poszła pracować w gospodzie ormiańskiej. Nauczyła się tam gotować i wszystkie potrawy potrafiła przygotować sama.

W naszym gospodarstwie domowym zawsze była krowa, a czasem nawet dwie krowy. Zawsze były ze dwa świniaki. Było stado gęsi, kaczek nie było, a kur tylko trochę. Tato miał samowar na okoliczność przygotowywania większych uroczystości. Do tego samowara wkładał szynki i gotował je na dworze. W dyspozycji były też gliniane brytfanny do pieczenia mięsa, które wkładano do piekarnika. Kiedyś, zamiast podłożyć do pieca drewno, użyłem do tego celu butów mamy. No, ale nie oberwałem wówczas specjalnie.

Kiedy weszli do Kut Rosjanie w 1939 r., zamieszkała z nami rodzina oficera radzieckiego Grzegorza Bielnika. Mieli chłopczyka Wowę (Władysława) i dziewczynkę Lidkę. W Boże Narodzenie 1939 r. moja mama zaprosiła tegoż oficera na Wigilię. Przyszedł, ale poprosił o zasłonięcie okien.

Jeśli chodzi o życie rodzinne, to pamiętam, że pewnego razu wyszedłem na podwórko, w coś się bawiłem i zauważyłem, że urodziło się cielątko. Krzyknąłem do taty, że mamy cielątko. A tato powiedział: „No tak, jedno cielę do domu, a drugie z domu". Mowa była o mojej siostrze Walerce, której rodzice przygotowywali wesele. Moja siostra miała wówczas 20 lat. To cielę – i to cielę.

Taka ciekawostka: mama sprzedawała mleko i często wieczorem żydowskie dzieci przechodziły koło naszego domu i prosiły o świeże mleczko. Miały do tego celu przygotowane swoje własne kubeczki. W zasadzie cały wieczorny udój był przeznaczony na sprzedaż.

W domu spożywano głównie produkty, które sami wytwarzaliśmy. Czasem, bardzo rzadko, tata wychodził na miasto i kupował tzw. mieszaninę. Była to – w jednym opakowaniu – szynka, kiełbasa, boczek; to właśnie nazywane było mieszaniną. Ale tata to bardzo rzadko kupował. Wykorzystywaliśmy własne produkty.

Bardzo dużo mama robiła potraw z mąki kukurydzianej. Tzw. kuleszę (nazywaną też mamałygą). Do tego pasowały wszelkiego rodzaju gulasze. Bardzo dobre robiła ciasto, którego ja nie mogę się nauczyć, tzw. małaj. To ciasto owocowe z mąki kukurydzianej, z owocami czereśni, śliwek. Z kupowanych produktów dużo używało się bryndzy. Nawet mówiło się żartobliwie: „bryndza w domu", to znaczy, że jakieś trudne życie się wiedzie. Tata kupował ten produkt od stałych dostawców; jednym z nich był Hucuł Mykoła Czympryczuk, który przynosił bryndzę w dużym naczyniu. Bryndzę dodawano do wspomnianej kuleszy razem ze skwarkami. Mówiono wówczas, że kukurydzę jadano „od chłopa do popa", wszyscy jedli ten produkt – nie tylko warstwa niższa, ale we wszystkich domach gościła na stołach.

Gdy po wojnie przyjechałem do Oławy, do rodziców, to spytał mnie tata, czy ja zjem kuleszę. A ja bardzo chętnie na to przystałem. Ale już wtedy nie była tak smaczna jak tamta kukurydza.

Przy domu był dość duży ogród. Drzewa owocowe. Mama sadziła warzywa, ale miała do pomocy Ukrainkę w tych ogrodniczych pracach. Czosnek, cebula, pomidory, wszystkie potrzebne warzywa rosły w naszym ogródku. Przy domu rosły też dwie bardzo ładne wiśnie oraz duży orzech.

8–10 PAŹDZIERNIKA 2021. ZJAZD RODZINNY NR 2 POTOMKÓW TEKLI Z MANUGIEWICZÓW I KAROLA GREDŻUKÓW ORAZ MICHALINY Z TARNOWIECKICH I JAKÓBA MANUGIEWICZÓW. ZAGRODA „MAGIJA" W ORELCU (BIESZCZADY). OD LEWEJ: STANISŁAW NAPP, ZBIGNIEW GREDŻUK, NAD NIM – CZESŁAW DITRICH, JOANNA NAPP, MAŁGORZATA ZAKRZEWSKA, KAJETAN MARCINKOWSKI, EWA BARTZ, NAD NIĄ – PIOTR BARTZ, TOMASZ MARCINKOWSKI, ELŻBIETA STEJUK. POZA KADREM: WANDA GREDŻUK, KAROLINA WITKOWSKA-JANECZEK, JACEK ZAKRZEWSKI, MARIA TUREK, DORIAN TUREK, FRANCISZEK WASYL. OKOLICZNOŚCIOWY FOLDEREK – *LAT TEMU Z GÓRĄ DWIEŚCIE…* . FOT. ROMANA OBROCKA

Był dom, podwórko, budynek gospodarczy, była tzw. drewutnia, pomieszczenie na zbieranie siana, był też gołębnik. Brat hodował gołębie. Było też klepisko w budynku gospodarczym. Do młócenia zboża nie używano jeszcze maszyn, wszystko ręcznie się wykonywało.

Była też wybudowana piwnica. Zimową porą na Czeremoszu wycinało się bryły lodu i saniami przywoziło do tej piwnicy. W ten sposób do następnego sezonu ten lód tam się utrzymywał. W lodzie trzymano produkty mięsne, które nie były wędzone.

Na dość dużych działkach hodowaliśmy koniczynę, kukurydzę, konopie – na olej konopiany. Na innym polu ziemniaki i inne warzywa. Przychodziło do nas, do pomocy w polu, kilku Hucułów. Jednego z nich pamiętam, był to Łeś Pawło, który orał pole nasze, i naszego sąsiada, pana Wolfa. Między naszymi działkami nie było żadnego płotu, tylko miedza. Ale nigdy nie było kłótni, jak ta między Kargulem a Pawlakiem w *Samych swoich*. Rodzice nigdy się nie kłócili z sąsiadem o miedzę.

Fundamenty domu były betonowo-kamienne. Jego budowa zaczęła się tak, że tata wyjechał do Stanów Zjednoczonych, mając 20 lat. Był tam około 10 lat. Wrócił w 1910 r. A wcześniej przesłał mojemu dziadkowi wzór, jak mają być zbudowane fundamenty. Kiedy przyjedzie, będzie budował dom – tak zaplanował. Dziadek zaczął budować fundamenty, ale nie dokończył, bo… zbudował kapliczkę na rogu ulicy Długiej i Kowalskiej. Ładną kapliczkę dziękczynną zbudował. Chociaż w nieco złym miejscu, ponieważ później premier Sławoj-Składkowski wprowadził szereg przepisów dotyczących urządzenia miast, płotów, chodników itd. I okazało się, że nasza kapliczka częściowo znalazła się poza naszą działką. Później ją zniszczyli Ukraińcy, rozbili ją.

Dom był drewniany, ale otynkowany. Pamiętam, że elewacja domu była szara. Ganek pomalowany był na brązowo, drzwi były podwójne, jedne szklane, a drugie jednolicie drewniane, w stylu, jak czasem robiono okiennice. Dzięki temu w kwietniu można było już posiedzieć sobie na ganeczku.

Na strychu było jedno pomieszczenie, w którym można było się przespać. To był jeden jedyny dom na całej ulicy, dom pod blachą, reszta domów miała drewniane gonty. Część murowana domu znajdowała się wyłącznie tam, gdzie usytuowane były kominy. Reszta zrobiona była wyłącznie z drewna.

Dom zbudowali lokalni budowniczowie, Huculi. Z grubych bali, pokrytych – jak wspomniano – zaprawą murarską. Z zewnątrz dom wyglądał jak murowany. Był to bardzo ciepły dom. W Kutach żyło bardzo dużo murarzy. Budowali piece kaflowe, bo we wszystkich pomieszczeniach były piece kaflowe. W Kutach istniała cała ulica garncarska, gdzie te kafle wyrabiano. Właściwie wszyscy budowniczowie naszego domu byli znajomymi taty.

Kiedy dom został zbudowany, to troszeczkę niżej znalazło się pomieszczenie kuchenne, stosunkowo duże; tam czasem zamieszkiwali Huculi, którzy przyjeżdżali do prac sezonowych. Bywało, że zamieszkiwał tam Hucuł z całą rodziną, z synami, z córkami. Tata miał też w dobudówce swój warsztat pracy, który wychodził w kierunku ogródka.

Cdn.

Opracował Franciszek Wasyl

PRZYPISY

1 Majątek Załucze należał do ormiańskiej rodziny Krzysztofowiczów.

2 Informacja nieścisła. Ojcem chrzestnym Stanisława Nappa był Franciszek Gredżuk, którego żoną była Ormianka Maria Wanda z Manugiewiczów; matką chrzestną zaś Eugenia Pyż z domu Timoczko.

3 Leopold Kinzhuber, ur. 1886 r.

4 Eliasz Steinkhol ur. 1897 r.

5 Według metryki zmarłych chodziło o Bolesława Kazimierza Jankowskiego, syna Karola i Karoliny Jekel. Chłopiec utopił się w Czeremoszu w niedzielę, 15 sierpnia 1937 r.; miał 9 lat.

6 Chodzi o Władysława Gredżuka, ur. 1898 r.

7 Stefan Janczewski, ur. 1927 r., syn Michała i Karoliny z d. Napp.

8 Michał Janczewski został utopiony przez banderowców 8 maja 1944 r.

9 Walerian „Waluś" Chrzanowski, ur. 1928 r., syn Michała i Eugenii z d. Wielgusz. Zamordowany przez banderowców wraz z całą rodziną 28 kwietnia 1944 r.

10 Ernest Wolf, ur. 1927 r., syn Józefa i Józefy z d. Gibajło.

11 Józef Wolf, ur. 1892 r., był urzędnikiem państwowym – kancelistą sądowym.

12 Stanisław Szczepański, ur. 1926 r., syn Michała i Marii z Szymańskich.

13 Prawdopodobnie chodzi o Szczepana Łuckiego, ur. 1881 r.

14 Chodzi kolejno o: Franciszka Gredżuka, ur. 1900 r., ożenionego z Wandą Marią z d. Manugiewicz, Władysława Gredżuka, ur. 1898 r., ożenionego z Michaliną z d. Pudło, oraz o Stefana Gredżuka, ur. 1904 r., ożenionego z Bronisławą Zielińską.

W skrócie

KOLEJNE INDEKSY

Na stronie Wirtualnego Archiwum Polskich Ormian Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich ukazały się kolejne indeksy. Zindeksowane przez Hannę Kopczyńską-Kłos: księga metrykalna małżeństw z Kut (1868–1882) i kolejne „ormiańskie" kwatery z Cmentarza Łyczakowskiego we Lwowie (z dotacji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji) oraz zindeksowane przez Marcina Ł. Majewskiego dwie księgi metrykalne z Zamościa: chrztów (1694–1776) i małżeństw (1698–1751). Zachęcamy do korzystania.

ŚPIEW MODALNY. PODRÓŻ W DŹWIĘKU

Pod tym tytułem w Instytucie Grotowskiego (Czytelnia im. Ludwika Flaszena, Rynek-Ratusz 27, Wrocław) w dniach 14-16 kwietnia zaplanowano warsztaty prowadzone przez Arama i Virginię Kerovpyanów. Uczestnicy poznają tradycję śpiewu modalnego, ucząc się ormiańskich pieśni liturgicznych. Warsztaty (odpłatne) przeznaczone są dla wszystkich zainteresowanych śpiewem modalnym, niezależnie od tego, czy znają język ormiański, czy nie – zarówno amatorów, jak i zawodowych muzyków. Zapisy do 2 kwietnia. Więcej informacji na stronie https://grotowski-institute.pl/.

W GALERII W CHEŁMIE

Malarstwo, rzeźby i instalacje artystyczne Oganesa Kazariana można było oglądać od 11 do 25 marca w chełmskiej Galerii Atelier. Prezentowane były prace powstałe w ramach projektu artystycznego „Alfabet", dla których punkt wyjścia stanowi pismo. Wystawie towarzyszyła ekspozycja fotograficzna „Armenia 1990-92", dokumentująca dwa pobyty w tym kraju właściciela galerii Ryszarda Karczmarskiego. Oganes Kazarian urodził się w 1954 r. w Giumri. Kształcił się w Erywaniu. W 1990 r., podczas pobytu na plenerze malarskim w Olszance k. Chełma poznał swoją przyszłą żonę, również artystkę-plastyka Teresę Chomik. W Polsce mieszka na stałe od 1992 r. Wraz z żoną prowadzi w Uhrze k. Chełma Galerię Sztuki Współczesnej OWIK. W 2016 r. został wyróżniony odznaką honorową „Zasłużony dla Kultury Polskiej".

Gatelier GALERIA

Śladami przodków

Dokończenie ze str. 1

A po latach, kiedy mój ojciec Zareh zaczął już pracować jako artysta-malarz we Włoszech, w Wenecji spotkali się po raz drugi. Uznali, że to nie przypadek i postanowili się pobrać. Zaplanowali, że ślub wezmą w Paryżu. I tak też zrobili, ale zaraz potem rozpoczęła się II wojna światowa, a Francja i Włochy znalazły się we wrogich obozach. Wtedy rodzice postanowili, że zostaną w Paryżu. Mama była dentystką i pracowała głównie w środowisku francuskim, a ojciec jako malarz związany był przede wszystkim ze wspólnotą ormiańską w Paryżu. Z dzieciństwa pamiętam, że z mamą mówiłem głównie po francusku, a z ojcem po ormiańsku.

Chodził Pan do szkoły ormiańskiej?

Nie, francuskiej. Byłem dość pilnym uczniem, ale bardziej interesowały mnie przedmioty klasyczne. Byłem dobry w łacinie, grece. Z matematyki też byłem niezły. Pamiętam, kiedyś poszedłem z mamą do szkoły i ona rozmawiała z nauczycielem, czy lepiej, abym kontynuował edukację w dziedzinie literatury, czy w naukach ścisłych. Nauczyciel powiedział, że studiując nauki ścisłe, daję sobie większe szanse na znalezienie pracy. Tym sposobem zachowałem moją miłość do greki i łaciny, ale poszedłem na studia matematyczne. W zasadzie największe sukcesy i cała moja kariera naukowa to matematyka.

Można powiedzieć, że zarabiałem na życie, zajmując się matematyką, a jako hobby traktowałem języki i historię. Warto zaznaczyć, że ta matematyka, którą się zajmowałem, to nie była ściśle badawcza matematyka, lecz pedagogika – głównie algebra. W latach 70. spędziłem dwa lata na Kubie, ucząc matematyki, potem rok w Stanach Zjednoczonych na Uniwersytecie Princeton. Mam kilka książek matematycznych w swoim dorobku, ale – podkreślam – to głównie algebra.

A kiedy rozpoczęła się ta bardziej ormiańska przygoda naukowa?

W 1975, a może 1976 r. spotkałem w Paryżu pewnego matematyka z Armenii, Rubena Hambarcumjana – to był syn ówczesnego przewodniczącego Armeńskiej Akademii Nauk. Przyjechał on na kongres matematyczny do Paryża. To była rzadkość, żeby ktoś z Armenii sowieckiej przyjechał w tamtych czasach na Zachód. Pokazałem mu Paryż, a on w rewanżu zaprosił mnie do Armenii. Pomyślałem sobie – czemu nie. Kilka lat później otrzymałem telegram zapraszający mnie do Erywania, abym przyjechał na rok i uczył studentów algebry. Miałem pewne wątpliwości. Mój język ormiański był całkiem poprawny, jeżeli weźmiemy pod uwagę zwykłe codzienne konwersacje. Ale wykładanie matematyki po ormiańsku – to zupełnie inna kwestia. Ostatecznie pomyślałem: niech będzie, jadę.

NA POCZĄTKU TEGO ROKU CLAUDE MUTAFIAN GOŚCIŁ W POLSCE. ODBYŁY SIĘ WÓWCZAS TRZY SPOTKANIA: W SIEDZIBIE ZWIĄZKU ORMIAŃSKIEGO W GDAŃSKU, W FUNDACJI KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH WARSZAWIE ORAZ – Z INICJATYWY OŚRODKA BADAŃ NAD KULTURĄ ORMIAŃSKĄ W POLSCE – W GMACHU POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE. PRELEKCJE DOTYCZYŁY M.IN. MUZEUM ORMIAŃSKIEGO W JEROZOLIMIE I NAJNOWSZEJ PUBLIKACJI CLAUDE'A MUTAFIANA *JÉRUSALEM ET LES ARMÉNIENS JUSQU'À LA CONQUÊTE OTTOMANE (1516)*. FOT. ZWIĄZEK ORMIAŃSKI W GDAŃSKU

To był rok 1980. Pamiętam doskonale, była to moja pierwsza wizyta w Armenii. Co ciekawe, nie miała charakteru turystycznego, ponieważ przyjechałem do pracy. Czułem się też wyróżniony, bo przybyłem przecież na zaproszenie prezesa Akademii Nauk. Wtedy w Armenii to był ktoś. Poznałem wówczas wielu Ormian, a następnie już przez całe lata 80. podróżowałem do Erywania wielokrotnie i regularnie.

W 1988 r. miało miejsce trzęsienie ziemi. Z kolegami podjęliśmy decyzję, że zorganizujemy zbiórkę na rzecz potrzebujących. Nikt nie miał pomysłu jednak, jak potem tę pomoc i dary dystrybuować – trzeba było mieć rozliczne kontakty. Ktoś wskazał na mnie, i bez namysłu przyjąłem to zadanie. Pojechałem wtedy do Armenii na kilka miesięcy i gdy tylko przyjeżdżały dary z Francji, zajmowałem się przekazywaniem ich miejscowej ludności. Moje kontakty w Akademii Nauk bardzo mi wówczas pomogły. Rektor Uniwersytetu Erywańskiego udostępnił mi olbrzymią przestrzeń, gdzie mogłem składować paczki, które docierały z Francji. Ten okres – przełom lat 80. i 90. – był dla mnie ważny również dlatego, że zdecydowałem wówczas zaprzestać zajmowania się matematyką i rozpocząć moje badania historyczne, które były głównie studiami orientalnymi i obejmowały przede wszystkim Armenię.

Pierwszy impuls, który pamiętam i który zachęcił mnie do studiów armenistycznych na poważnie, pojawił się w roku 1975. Wtedy to moja żona zaproponowała, abyśmy na wakacje pojechali „do kraju moich przodków". Początkowo nie potrafiłem sobie tego nawet wyobrazić – jechać do Turcji?! Najpierw ruszyliśmy do Włoch, gdzie postaraliśmy się o samochód, a potem już do Turcji i na północno-zachodnie wybrzeże, i wzdłuż Morza Czarnego. Przejechaliśmy całą Turcję. Byłem w miejscach, gdzie urodzili się moi rodzice, w Samsunie, Antalyi, przy granicy z Armenią, a potem zjechaliśmy na południe, do Cylicji. Miałem ze sobą książki i byłem zafascynowany historią tej ziemi. Cylicja była dla mnie nie tylko miejscem, gdzie żyli Ormianie i gdzie tworzyli historię tego regionu, ale również gdzie kontaktowali się z całym ówczesnym światem. Armenia Cylicyjska interesowała mnie wiele bardziej niż Wielka Armenia. Arabowie, Turcy, Grecy, łacinnicy – wszyscy zaznaczyli swoją obecność w Cylicji.

Stąd tytuł Pańskiej pierwszej książki *Cylicja. Na skrzyżowaniu imperiów*, czy tak?

Ten region i ten okres w historii Armenii stał się moją pasją. Tamta podróż też ujawniła pewne typowe mechanizmy i zachowania moich rodziców. Jak już wspomniałem, mój ojciec w ogóle nie chciał rozmawiać o swojej przeszłości, matka – wręcz przeciwnie. Próbowała mi wytłumaczyć, gdzie znajdował się jej dom rodzinny, co warto zobaczyć, itd. Była żywo zainteresowana moją podróżą. Wysyłałem jej mnóstwo zdjęć, a kiedy wróciłem, chciała, abym opowiadał o swojej wyprawie i odwiedzonych miejscach.

Z kolei ojciec o nic nie pytał i nic nie chciał wiedzieć. Ten kraj dla niego nie istniał. A teraz pewna anegdota. Kiedy zmarł w 1980 r., znalazłem u niego mnóstwo dokumentów, papierów, listów, ale również widokówkę, którą wysłałem do niego, kiedy byliśmy z żoną w Aghtamarze, w klasztorze ormiańskim. Zdziwiłem się, że prawy górny róg pocztówki był odcięty. Zastanawiałem się, dlaczego miałby ucinać kawałek klasztoru – w końcu to perła architektury ormiańskiej. Ale kiedy odwróciłem widokówkę, zorientowałem się, że ojciec odciął róg, gdzie znajdowała się pieczątka poczty tureckiej. Zachował widokówkę, bo pochodziła od syna i był na niej piękny klasztor, ale usunął kawałek, na którym były napisy po turecku i tureckie symbole narodowe.

Po śmierci ojca postanowiłem zająć się jego obrazami. Przede wszystkim zależało mi na zachowaniu jego dziedzictwa, ale też na tym, by nie został zapomniany. Przygotowałem książkę o nim, zorganizowałem mu pośmiertnie wystawę „Malarstwo po ludobójstwie" w Armenii i Paryżu.

Obrazy mojego ojca częściowo znajdują się w Muzeum Narodowym w Erywaniu, część w Libanie, większość jednak wciąż pozostaje w domu rodzinnym. Wciąż staram się znaleźć odpowiednie miejsce, gdzie można by je zdeponować, ale też wystawiać. Najlepiej tam, gdzie mieszka mniejszość ormiańska.

Ciąg dalszy nastąpi

Նախնիներիս հետքերով

Շարունակություն 1-ին էջի

Մայրս Եղեռնի ժամանակ կորցրել է հորը, բայց նրա մայրը չորս երեխաների հետ կարողացել է փախչել: Ծնողներս ծանոթացել են դեռ մանկության տարիներին՝ Սև ծովի ափին գտնվող Սամսունում: Իսկ տարիներ անց, երբ հայրս արդեն սկսել էր աշխատել Իտալիայում որպես նկարիչ, նրանք երկրորդ անգամ հանդիպեցին Վենետիկում: Համարեցին, որ դա պատահականություն չէ և որոշեցին ամուսնանալ:

Նրանք ծրագրել էին ամուսնանալ Փարիզում: Եվ այդպես էլ արեցին, սակայն շուտով սկսվեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը, իսկ Ֆրանսիան ու Իտալիան հայտնվեցին թշնամական ճամբարներում: Այդ ժամանակ ծնողներս որոշեցին մնալ Փարիզում: Մայրս ատամնաբույժ էր և հիմնականում աշխատում էր ֆրանսիական միջավայրում, իսկ հայրս՝ որպես նկարիչ, առաջին հերթին կապված էր Փարիզի հայ համայնքի հետ: Մանկուց հիշում եմ, որ մորս հետ հիմնականում ֆրանսերեն էի խոսում, հորս հետ՝ հայերեն:

Հայկական դպրոց հաճախե՞լ եք:

Ոչ, ֆրանսիական: Բավականին ջանասեր աշակերտ էի, բայց ինձ ավելի շատ դասական առարկաներն էին հետաքրքրում: Լավ էի լատիներենից, հունարենից, նաև մաթեմատիկայից: Հիշում եմ՝ մի անգամ մայրիկիս հետ դպրոց էի գնացել, ու նա ուսուցչուհու հետ խոսում էր այն մասին, թե ավելի լավ է շարունակեմ կրթությունս գրականության, թե բնական գիտություններիոլորտում:Ուսուցչուհինասաց, որ ուսումնասիրելով բնական գիտություններ, ես ավելի մեծ հնարավորություն կունենամ աշխատանք գտնելու: Այսպիսով, ես պահպանեցի իմ սերը հունարենի և լատիներենի նկատմամբ, բայց ընդունվեցի մաթեմատիկական բուհ: Իրականում ամենամեծ հաջողությունները և իմ ողջ գիտական կարիերան եղել է մաթեմատիկան:

Կարելի է ասել, որ ապրուստս վաստակել եմ մաթեմատիկայով, իսկ լեզուներն ու պատմությունը դիտում էի որպես հոբբի: Հարկ է նշել, որ մաթեմատիկան, որով ես զբաղվել եմ, եղել է ոչ թե խիստ հետազոտական մաթեմատիկա, այլ մանկավարժություն՝ հիմնականում հանրահաշիվ: 70-ականներին երկու տարի անցկացրել եմ Կուբայում՝ դասավանդելով մաթեմատիկա, ապա մեկ տարի՝ ԱՄՆ-ում՝ Փրինսթոնի համալսարանում: Մի քանի մաթեմատիկական գրքեր ունեմ գրած, սակայն, ընդգծում եմ, հիմնականում հանրահաշիվ է:

Իսկ ե՞րբ է սկսվել այս ավելի հայկական գիտական արկածը:

1975-ին կամ 1976-ին Փարիզում հանդիպեցի հայաստանցի մաթեմատիկոս Ռուբեն Համբարձումյանին: Նա այն ժամանակվա Գիտությունների ակադեմիայի նախագահի որդին էր: Եկել էր Փարիզ՝ մասնակցելու մաթեմատիկական կոնգրեսի: Հազվադեպ էր պատահում, որ այդ օրերին Խորհրդային Հայաստանից որևէ մեկը գար Արևմուտք: Ես նրան ցույց տվեցի Փարիզը, իսկ նա ինձ, ի պատասխան, հրավիրեց Հայաստան: Մտածեցի՝ ինչու՞ ոչ: Մի քանի տարի անց հեռագիր ստացա, որով ինձ հրավիրում էին Երևան՝ ժամանել մեկ տարով և հանրահաշիվ դասավանդել ուսանողներին: Ես որոշ կասկածներ ունեի. իմ հայերենը բավականին վարժ էր ամենօրյա սովորական խոսակցությունների համար, սակայն հայերենով մաթեմատիկա դասավանդելը բոլորովին այլ հարց է: Ի վերջո մտածեցի՝ թող լինի, գնում եմ: 1980 թվականն էր, շատ լավ եմ հիշում, դա իմ առաջին այցն էր Հայաստան: Հետաքրքիր է, որ այն զբոսաշրջային չէր, այլ եկել էի աշխատանքի: Ես նաև ինձ առանձնահատուկ էի զգում, քանի որ ժամանել էի Գիտությունների ակադեմիայի նախագահի հրավերով: Այն ժամանակ Հայաստանում նա կարևոր անձնավորություն էր: Ծանոթացել եմ այն ժամանակ շատ հայերի հետ, իսկ հետո արդեն 80-ականներին բազմիցս և պարբերաբար այցելել եմ Երևան:

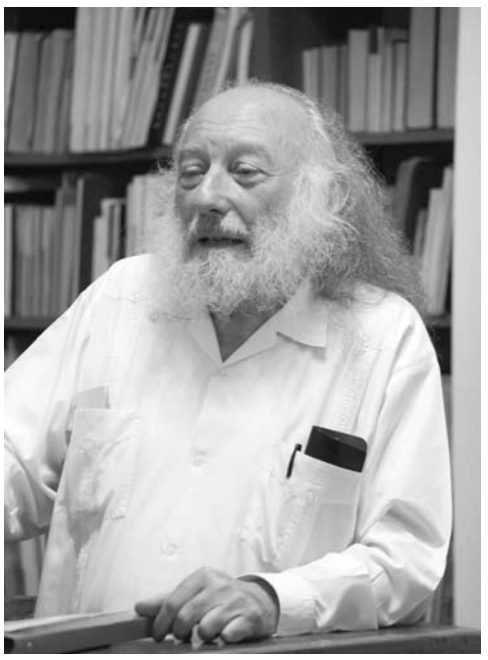

1988-ին եղավ երկրաշարժը: Ես ու ընկերներս որոշեցինք դրամահավաք կազմակերպել կարիքավորների համար: Սակայն ոչ ոք չգիտեր, թե ինչպես հետագայում բաժանել այդ օգնությունն ու նվիրատվությունը: Ինչ-որ մեկը մատնացույց արեց ինձ, և ես առանց վարանելու ընդունեցի այդ հանձնարարությունը: Հետո մի քանի ամսով մեկնեցի Հայաստան, և երբ Ֆրանսիայից նվիրատվությունը հասնում էր՝ հոգում էի այն տեղացիներին հանձնելու մասին: Գիտությունների ակադեմիայում իմ շփումներն այն ժամանակ ինձ շատ օգնեցին: Երևանի համալսարանի ռեկտորն ինձ հսկայական տարածք էր տրամադրել, որտեղ կարող էի պահել Ֆրանսիայից եկած ծանրոցները: Այս ժամանակահատվածը՝ 80-ականների և 90-ականների սահմանագիծը, ինձ համար կարևոր էր նաև այն պատճառով, որ այն ժամանակ ես որոշեցի դադարեցնել զբաղվել մաթեմատիկայով և սկսել իմ ուսումնասիրությունները պատմության ոլորտում, որոնք հիմնականում արևելագիտական էին և հիմնականում ներառում էին Հայաստանը:

Առաջին ազդակը, որը ես հիշում եմ և որը դրդեց ինձ լրջորեն զբաղվել հայկական հետազոտություններով, հայտնվեց 1975 թվականին: Հենց այդ ժամանակ կինս առաջարկեց, որ մենք արձակուրդն անցկացնենք «նախնիներիս երկրում»: Սկզբում ես նույնիսկ չէի կարող դա պատկերացնել՝ գնալ Թուրքիա՞:

Սկզբում մեկնեցինք Իտալիա, որտեղ մեքենա գտանք, իսկ հետո արդեն Թուրքիա՝ հյուսիս-արևմտյան ափ, Սև ծովի երկայնքով: Շրջեցինք ողջ Թուրքիայով: Եղել եմ այն վայրերում, որտեղ ծնվել են ծնողներս՝ Սամսունում, Անթալիայում, Հայաստանի հետ սահմանին, իսկ հետո ուղղվեցինք դեպի հարավ՝ դեպի Կիլիկիա: Ես ինձ հետ գրքեր ունեի և հիացած էի այս տարածաշրջանի պատմությամբ: Կիլիկիան ինձ համար ոչ միայն այն վայրն էր, որտեղ ապրում էին հայերը և որտեղ նրանք կերտում էին այդ տարածաշրջանի պատմությունը, այլև որտեղ նրանք շփվում էին ժամանակի ողջ աշխարհի հետ: Կիլիկյան Հայաստանն ինձ ավելի շատ էր հետաքրքրում, քան Մեծ Հայքը: Արաբներ, թուրքեր, հույներ, լատինացիներ՝ բոլորը նշել են իրենց ներկայությունը Կիլիկիայում:

Այստեղից է ձեր առաջին «Կիլիկիա. կայսրությունների խաչմերուկում» գրքի վերնագիրը, այնպես չէ՞:

Այս տարածաշրջանն ու Հայաստանի պատմության այս շրջանը դարձավ իմ կիրքը: Այս ուղևորությունը նաև բացահայտեց ծնողներիս բնորոշ մեխանիզմներն ու վարքագիծը: Ինչպես արդեն նշեցի, հայրս ընդհանրապես չէր ուզում խոսել իր անցյալի մասին, մայրս՝ ճիշտ հակառակը: Նա փորձում էր ինձ բացատրել, թե որտեղ է գտնվում իր ընտանեկան տունը, ինչ արժե տեսնել և այլն: Նա շատ էր հետաքրքրված իմ ճանապարհորդությամբ: Ես նրան բազմաթիվ լուսանկարներ էի ուղարկում, և երբ վերադարձա, նա ցանկություն հայտնեց, որպեսզի խոսեմ իմ ճանապարհորդության և այցելած վայրերի մասին:

Հայրս, ընդհակառակը, ոչինչ չէր հարցնում ու ոչինչ չէր ուզում իմանալ: Այդ երկիրը նրա համար գոյություն չուներ: Իսկ հիմա մի հետաքրքրաշարժ դրվագ կպատմեմ: Երբ նա մահացավ 1980 թվականին, ես գտա բազմաթիվ փաստաթղթեր, թղթեր, նամակներ, նաև մի բացիկ, որն ուղարկել էի նրան, երբ ես ու կինս Ախթամարում էինք՝ հայկական վանքում: Զարմացա, որ բացիկի վերին աջ անկյունը կտրված էր: Մտածում էի, թե ինչու պետք է նա վանքի մի հատվածը կտրեր, ի վերջո, դա հայկական ճարտարապետության գոհարն է: Բայց երբ բացիկը շրջեցի, հասկացա, որ հայրս կտրել է այն անկյունը, որտեղ գտնվում էր թուրքական փոստի կնիքը: Նա պահել էր բացիկը, քանի որ այն իր որդուց էր, իսկ վրան կար գեղեցիկ վանք, սակայն նա կտրել էր այն հատվածը, որը պարունակում էր թուրքերեն գրություններ և թուրքական ազգային խորհրդանիշներ:

Երբ հայրս՝ Զարեհը, մահացավ 1980 թվականին, որոշեցի զբաղվել նրա նկարներով: Նախ և առաջ ուզում էի պահպանել նրա ժառանգությունը, բայց նաև, որ այն չմոռացվի: Ես գիրք պատրաստեցի նրա մասին, կազմակերպեցի նրա «Նկարչությունը ցեղասպանությունից հետո» հետմահու ցուցահանդեսը Հայաստանում և Փարիզում:

Հորս նկարները մասամբ գտնվում են Երևանի Ազգային թանգարանում, մասամբ՝ Լիբանանում, բայց դրանց մեծ մասը մինչ օրս մնում է ընտանեկան օջախում: Ես դեռ փորձում եմ հարմար տեղ գտնել դրանք ավանդադրելու, բայց նաև ցուցադրելու համար: Ցանկալի է այնտեղ, որտեղ ապրում է հայ համայնքը:

Շարունակելի

W skrócie

MEDAL DLA KONSULA

Konsul honorowy Republiki Armenii w Zabrzu oraz prezes Ormiańsko-Polskiego Komitetu Społecznego Hraczja Bojadżjan został odznaczony przez prezydenta RP Andrzeja Dudę Medalem Stulecia Odzyskanej Niepodległości. Ceremonia odbyła się 10 lutego w gmachu Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach. Odznaczenie wręczył wojewoda śląski Jarosław Wieczorek.

Medal – ustanowiony w 2018 r. – przyznawany jest obywatelom polskim, którzy od czasu odzyskania niepodległości przez Państwo Polskie w 1918 r. przyczyniali się do budowania i wzmacniania suwerenności, niepodległości, kulturowej tożsamości i materialnej pomyślności Rzeczypospolitej.

Hraczja Bojadżjan został również wyróżniony przez redakcję „Dziennika Zachodniego", która nominowała go do tytułu Osobowość Roku 2022 w kategorii „Działalność społeczna i charytatywna". Uzyskane głosy dały prezesowi Ormiańsko-Polskiego Komitetu Społecznego pierwsze miejsce w Zabrzu oraz drugą pozycję w całym województwie śląskim. Z kolei „Głos Zabrza" umieścił Hraczję Bojadżjana na liście 30 najbardziej wpływowych ludzi w mieście.

Red.

JADĄ DO CANNES

Film krótkometrażowy „Nowy początek" stworzony we wrześniu ubiegłego roku w ramach 11 edycji 48 Hour Film Project Warszawa 2022 przez ekipę Masztamavida, do której należy młoda reżyserka o ormiańskich korzeniach Barbara Bielecka, zdobył uznanie podczas odbywającego się w Los Angeles festiwalu Filmapalooza. Obraz – nominowany w kategorii „najlepszy film" – został zakwalifikowany do Short Film Corner na festiwalu filmowym w Cannes. Gratulujemy!

Więcej w kolejnym numerze „Awedisu".

Arcach odcięty od świata

Dokończenie ze str. 1

Odciętej od świata Republice Górskiego Karabachu grozi katastrofa humanitarna. Ponad trzy miesiące temu, 12 grudnia 2022 r., 120 tys. Ormian stało się zakładnikami walki politycznej prowadzonej przez Azerbejdżan wyjątkowo brutalnymi środkami. Trasa łącząca Arcach z Armenią zablokowana została przez azerbejdżańskich „ekoaktywistów", zarzucających władzom Republiki Górskiego Karabachu nielegalną eksploatację złóż. Nieprzejezdna droga na wysokości korytarza Berdzor (Laczyn – zob. mapka na s. 2) oznacza wstrzymany ruch osób, a więc setki rozdzielonych rodzin, oraz zawieszony przewóz żywności, leków czy paliwa. Spowodowało to ogromne braki podstawowych artykułów, które zmusiły władze Arcachu do wprowadzenia systemu kartkowego. Kryzys pogłębiło jeszcze wstrzymanie dostaw gazu i długie przerwy w dostawach prądu. A wszystko to w środku zimy...

W obliczu widma katastrofy humanitarnej bierny pozostaje rosyjski kontyngent sił pokojowych, który miał kontrolować tzw. korytarz laczyński. Do odblokowania drogi wezwały Baku m.in. Stany Zjednoczone, uznając atak na ludność cywilną Górskiego Karabachu za niedopuszczalny, a także przedstawiciele NATO czy Unii Europejskiej. Temat rozpatruje również Europejski Trybunał Praw Człowieka.

Członkowie społeczności ormiańskiej w Polsce od początku trwania blokady apelują o zdecydowaną interwencję w sprawie korytarza laczyńskiego. Bogdan Stanisław Kasprowicz, przedstawiciel Ormian w Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, wystosował list do premiera Mateusza Morawieckiego z prośbą o „przyłączenie się rządu Rzeczypospolitej Polskiej do potępienia agresora, wezwanie rządu Azerbejdżanu do przestrzegania prawa międzynarodowego i podpisanych przez siebie umów, a także poparcie działań Unii Europejskiej i NATO zmierzających do szybkiego, realnego odblokowania drogi łączącej Górski Karabach ze światem". Pismo – sygnowane przez Hraczję Bojadżjana, konsula honorowego Republiki Armenii w Zabrzu i grupę przedstawicieli społeczności i organizacji ormiańskich – trafiło z kolei do polskiego ministra spraw zagranicznych Zbigniewa Raua, przewodniczącego OBWE oraz marszałków Sejmu i Senatu.W dokumencie obok wezwania do działania w obronie cywilnej ludności Arcachu, której życie zamienione zostało w piekło, podkreślono, że „brak reakcji na łamanie prawa przez stronę azerską będzie potęgować kolejne akty zmierzające do wywoływania w regionie Górskiego Karabachu klęski humanitarnej".

Urzędnicy Kancelarii Premiera oraz MSZ udzielili odpowiedzi w zbliżonym do siebie tonie, podkreślając, że Polska „utrzymywała kwestię konfliktu ormeńsko-azerbejdżańskiego wysoko na agendzie polskiego przewodnictwa OBWE", po rozpoczęciu zaś blokady trasy Goris-Stepanekert wydała oświadczenie, w którym „wyraziła zaniepokojenie blokadą i zwróciła uwagę na jej konsekwencje humanitarne, wzywając do dialogu". Wymienione zostały również wcześniejsze działania Polski na forum OBWE i Unii Europejskiej. Zapewniono także o wsparciu dla powołania kolejnej misji monitorującej UE na granicy armeńsko-azerbejdżańskiej.

Zdecydowany głos wybrzmiał 25 stycznia w jednomyślnie przegłosowanej uchwale senackiej Komisji Spraw Zagranicznych i Unii Europejskiej, w której czytamy: „Wzywamy władze Azerbejdżanu do natychmiastowego przerwania blokady bez warunków wstępnych. Umożliwienie swobodnej komunikacji przez korytarz laczyński było zagwarantowane w porozumieniu z 9 listopada 2020 r., kończącym działania wojenne w Górskim Karabachu. Oczekujemy, że rząd Azerbejdżanu będzie respektował to porozumienie. Obecna blokada ma negatywny wpływ zarówno na sytuację humanitarną w regionie, jak też na przebieg procesu pokojowego pomiędzy Armenią i Azerbejdżanem".

Szereg spotkań, podczas których poruszony został problem blokady Górskiego Karabachu, odbył ambasador Republiki Armenii w Polsce Samvel Mkrtchian. Rozmawiał m.in. z Markiem Astem, przewodniczącym sejmowej Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka Sejmu RP, a także przedstawicielami Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Obrony Narodowej czy Biura Bezpieczeństwa Narodowego.

„Jesteśmy świadkami świadomych i konkretnych kroków w kierunku czystek etnicznych i ludobójstwa ludności ormiańskiej w Republice Górskiego Karabachu" – stwierdził, zwracając się do społeczności międzynarodowej, najwyższy patriarcha i katolikos wszystkich Ormian Karekin II. Dwukrotnie po modlitwie Anioł Pański w tej sprawie wypowiadał się również papież Franciszek. „Jestem blisko tych wszystkich, którzy w środku zimy zmuszeni są do radzenia sobie w tych nieludzkich warunkach. Trzeba podjąć wszelkie wysiłki na szczeblu międzynarodowym, aby znaleźć pokojowe rozwiązania dla dobra tych osób" – powiedział Ojciec Święty. Z apelem o interwencję do władz Unii Europejskiej zwróciły się również Światowa Rada Kościołów oraz Konferencja Kościołów Europejskich.

W ARCACHU JUŻ OD DAWNA BRAKUJE PODSTAWOWYCH PRODUKTÓW. FOT. OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR DIASPORA AFFAIRS REPUBLIC OF ARMENIA

Więcej o sytuacji w Arcachu i szerszym politycznym kontekście można przeczytać w artykule *Mąki zabrakło w Stepanakercie* autorstwa Jakuba Osieckiego z Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce. Tekst ukazał się w „Tygodniku Powszechnym" nr 4/2023 (online nosi tytuł: *Co się dzieje w Górskim Karabachu*).

Sylwia Uryga

Kolejne tomy „Pomników Dziejowych Ormian Polskich"

WYDARZENIA | Projekt, w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, prowadzi Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich.

Ukazały się już cztery tomy, w tym ostatnio *Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie, 1635--1732 w opracowaniu Krzysztofa Stopki (część kipczacka) i Marcina Łukasza Majewskiego (część polska i łacińska)* oraz tom 4: *Zapiski podróżne Symeona Polskiego (Simeon Lehacy)* w tłumaczeniu z języka ormiańskiego i opracowaniu Hripsime Mamikonyan.

Oryginał *Metryki* przechowuje Biblioteka Klasztoru Mechitarystów w Wiedniu. Do publikacji został dołączona płyta CD z faksymile dokumentu, który liczy 246 stron według numeracji w pdf. Rękopis podarował Bibliotece abp Izaak Isakowicz w roku 1895. Zgoda ojców mechitarystów na publikację źródła umożliwiła polskim armenologom pracę badawczą nad edycją dziejowego dokumentu. Tekst *Metryki* i jej tłumaczenie poprzedza obszerny wstęp ułatwiający studiowanie metrykalnych zapisów.

Symeon Lehacy – urodzony ok. 1584 r. w Zamościu w rodzinie ormiańskiej, przybyłej do Polski z Kaffy na Krymie. Kopista ksiąg, śpiewak kościelny, kleryk, podróżnik, nauczyciel, literat. W wieku lat 24 wyruszył w pielgrzymkę do miejsc świętych chrześcijaństwa. Podróż trwała 12 lat.

Hripsime Mamikonyan – tłumaczka *Notatek* – w streszczeniu m. in. pisze tak: „Podstawowego materiału biograficznego dostarcza jego główne dzieło – *Zapiski podróżne*. Zawarł w nim swoją autobiografię i cenne informacje na temat krajów, które zwiedził. Warto podkreślić fakt, że autor w sposób szczególny interesował się Ormianami i szczegółowo opisywał ich życie. Zazwyczaj podawał konkretną liczbę ormiańskich domów we wszystkich miejscach, gdzie był. Symeon pragnął przysporzyć rozrywki czytelnikom zainteresowanym odległymi krajami. Jednak podstawowym jego celem było dostarczenie informacji tym, którzy, tak jak on, będą podróżować po świecie. Zamierzał stworzyć poradnik dla ormiańskich pielgrzymów po miejscach świętych. Jest to jedno z nielicznych dzieł w serii literatury pielgrzymkowej napisanych z perspektywy człowieka Wschodu".

Rozmowa z Hripsime Mamikonyan, którą przeprowadził Andrzej Gliński, ukazała się w 53. numerze „Awedisu" pod tytułem *Marco Polo z Zamościa*.

Wydawcą obu książek jest Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie oraz Księgarnia Akademicka w Krakowie w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Publikacja do nabycia w Księgarni Akademickiej w Krakowie https://akademicka.com.pl/

W planie są jeszcze *Podróż do Polski i innych krajów, w których żyją wygnańcy z miasta Ani* autorstwa Minasa Bżyszkianca oraz tom 6 – o roboczym tytule *Nowy Aliszan*.

Red.

Rok św. Nersesa Sznorhali

WYDARZENIA | W 2023 r. przypada 850. rocznica śmierci św. Nersesa Sznorhali.

Synod Biskupów Ormiańskiego Kościoła Katolickiego w porozumieniu z władzami Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego podjął decyzję, by uczcić ten jubileusz poprzez konferencje, publikacje i uroczystą Mszę świętą w Rzymie pod przewodnictwem papieża Franciszka.

Pod koniec kwietnia 2021 r. św. Nerses znalazł się na sporządzonej przez Radę Wykonawczą UNESCO liście 60 wielkich postaci, które obchodzą ważne rocznice w latach 2022-2023. Święty Nerses Sznorhali jest świętym czczonym przez Kościół katolicki oraz Apostolski Kościół Ormiański.

Był chrześcijańskim poetą ormiańskim, autorem poematu lirycznego *Jezus, Syn jedyny Ojca*, uważanego za jedno z arcydzieł średniowiecznej epiki, porównywanego do *Wyznań* św. Augustyna i *Boskiej komedii* Dantego.

Red.

Kresowe nadzieje

Wydawnictwo Replika jest wydawcą książki *Kresowe nadzieje* – kolejnej powieści Beaty Agopsowicz. Pierwsza – to wydana w 2021 roku *Kresowa miłość* (zob. recenzja w „Awedisie" nr 49). Rzecz dzieje się współcześnie, ale poszczególne wątki mają swoje korzenie w latach 30. ubiegłego wieku. Bohaterowie noszą znajomo brzmiące nazwiska: Donigiewicz, Amirowicz. A ich losy toczą się w miastach o znajomo brzmiących nazwach i ciągle pamiętanych, też tragicznych, realiach historycznych. *Red.*

Nowości z Domu Słońca pod Sokołem

WYDARZENIA | Rodzina Państwa Dobrowolskich, która wśród swoich ormiańskich przodków ma przedstawicieli w rodach Łukasiewiczów i Teodorowiczów, może być przykładem dbałości o rodzinne dziedzictwo.

Plony poszukiwań układają się w biogramy postaci, które swą szlachetnością uzasadniają rodzinne motto „W służbie Bogu i Ojczyźnie".

Ta myśl jest również tytułem jednej z zakładek strony Dom Słońca pod Sokołem http://domsloncapodsokolem.eu. W oparciu o to źródło powstało kilka wpisów w Wiki.Ormianie. Rodzina właśnie poinformowała, że pojawił się kolejny biogram – płk. inż. Jerzego Dobrowolskiego (1879–1941), zasłużonego na polu chwały i zaangażowanego w rozbudowę różnego rodzaju infrastruktury, m.in. we Lwowie. W wyniku miłej współpracy na naszej Wiki.Ormianie pojawiły się biogramy: Michaliny Dobrowolskiej, Ludwiki Dobrowolskiej, Marii Chorośnickiej, Bronisławy Dobrowolskiej i, teraz właśnie, Jerzego Dobrowolskiego. Dziękujemy serdecznie!

PŁK. INŻ. JERZY DOBROWOLSKI. ZE ZBIORÓW RODZINNYCH

W nietypowej technice

WYDARZENIA | Ostatnio zostałam zaproszona na wernisaż. Odbył się 3 marca w Klubie Pracowników Politechniki Śląskiej w Gliwicach.

Organizatorem wystawy była Galeria Zakamarek, a głównym bohaterem – Armen Mkhitaryan, artysta należący do Dolnośląskiego Oddziału Związku Artystów Plastyków. Tematem ekspozycji, planowanej do końca marca, były przepiękne prace wykonane ze skór różnego gatunku, przedstawiające obiekty architektury z różnych stron świata (m.in. katedrę Notre-Dame w Paryżu, Koloseum w Rzymie czy pagodę japońską). Uwagę zwracały wiarygodne odzwierciedlenie obiektów architektonicznych i precyzja wykonania w nietypowej technice.

Artysta przyjechał do Polski z Armenii, via Lwów, sześć lat temu, a osiedlił się w Mirkowie k. Wrocławia. Przed wprowadzeniem w arkana swoich prac, umilił zwiedzającym wieczór śpiewem przy akompaniamencie gitary, a Anna Jakubczyk (również artystka i poetka z Wrocławia) czytała swoje wiersze. Całą uroczystość zakończył wspaniały poczęstunek, w tym ormiańskie smakołyki i kieliszek wina.

Wśród wielu zwiedzających był dr Andrzej Gliński (Instytut Piramowicza, Wrocław) oraz konsul honorowy Republiki Armenii w Zabrzu Hraczja Bojadżjan.

Jadwiga Głowacka
Członek Związku Ormian w Polsce im. abp. Józefa Teodorowicza

Odeszli do Pana...

Krzysztof Donabidowicz (1920-2023)

Żołnierz Armii Krajowej, pionier Zielonej Góry, fotograf, uczestnik wydarzeń zielonogórskich zmarł 8 stycznia.

Pochodził z Kresów. Był Ormianinem. We Lwowie, jeszcze przed wojną, pracował jako fotograf.

W 1946 r. osiadł w Zielonej Górze. Był jednym z pierwszych fotografów w mieście. Sprzęt fotograficzny przywiózł ze sobą ze Lwowa. Swój zakład fotograficzny przy ul. Kupieckiej 23 prowadził przez 66 lat. Towarzyszył całym pokoleniom zielonogórzan w rodzinnych uroczystościach. Dokumentował wydarzenia dziejące się w mieście. Jedno z nich, zwane wydarzeniami zielonogórskimi, było przyczyną oskarżenia o szpiegostwo na rzecz CIA, procesu i aresztu na rok. Chodziło o fotografowanie z kościelnej wieży zamieszek z 30 maja 1960 r., związanych z obroną Domu Katolickiego. Swoje zbiory fotografii miejskich, w tym winobrań, Krzysztof Donabidowicz przekazał do albumu dokumentującego historię Zielonej Góry.

KRZYSZTOF DONABIDOWICZ. FOT. MARIUSZ KAPAŁA

W 2018 r., podczas obchodów 58. rocznicy wydarzeń zielonogórskich prezydent RP Andrzej Duda odznaczył go Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

W 2020 r., z okazji setnych urodzin Krzysztofa Donabidowicza odsłonięto przy ul. Kupieckiej, gdzie mieścił się zakład fotograficzny, figurę z brązu przedstawiającą fotografa. Ma on rysy naszego bohatera.

Zmarł 8 stycznia 2023 r., a 17 stycznia w kościele św. Urbana I na Wzgórzu Braniborskim w Zielonej Górze została odprawiona żałobna Msza święta. Proboszczem parafii jest ks. kanonik Mirosław Donabidowicz, syn zmarłego. Doczesne szczątki Krzysztofa Donabidowicza zostały pochowane w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Chynowie.

Ter woghormia, Ter woghormia, Ter woghormia!

Na podstawie portalu „Gazety Lubuskiej" i wydania regionalnego „Gazety Wyborczej"

Zmarła prof. Gayane Martirosian

Prof. dr hab. n. med. Gayane Martirosian, która zmarła 25 stycznia 2023 r. „była cenionym wykładowcą akademickim, autorką licznych publikacji naukowych, wieloletnim członkiem Polskiego Towarzystwa Mikrobiologów, a przede wszystkim wspaniałym Człowiekiem. Pani Profesor swoją karierę naukową rozpoczęła na Yerevan State Medical University w Erywaniu, w Armenii. Po przyjeździe do Polski związana była z Katedrą i Zakładem Mikrobiologii oraz Zakładem Histologii i Embriologii Akademii Medycznej w Warszawie (obecnie Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego). Przez ponad 20 lat kierowała Katedrą i Zakładem Mikrobiologii Lekarskiej Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach. Z wielkim smutkiem żegnamy naszą koleżankę, serdeczną Przyjaciółkę wielu z nas" – czytamy na stronie internetowej PTM.

Pogrzeb odbył się 31 stycznia 2023 r. na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

DZIĘKUJĄC PANU BOGU ZA DAR ŻYCIA
BRONISŁAWA CIOŁKA I JEGO OBECNOŚĆ WŚRÓD NAS,
SKŁADAMY RODZINIE I NAJBLIŻSZYM WYRAZY SZCZEREGO WSPÓŁCZUCIA
Z POWODU ŚMIERCI TATY, TEŚCIA, WUJCIA, DZIADKA I PRADZIADKA.

URODZONY W KUTACH
Ś.P. BRONISŁAW CIOŁEK
ODSZEDŁ DO PANA 13 MARCA 2023 ROKU W 92. ROKU ŻYCIA.

ZOSTAŁ POGRZEBANY 17 MARCA 2023 ROKU NA CMENTARZU W ZAKOPANEM.

POZOSTAJEMY Z MODLITWĄ O ŁASKĘ NIEBA.

TER WOGHORMIA, TER WOGHORMIA, TER WOGHORMIA!

FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH

Ormiańscy bracia

WYDARZENIA | Edukacyjna gra planszowa „Ormiańscy bracia” została opublikowana pod koniec grudnia 2022 roku staraniem Instytutu Grzegorza Piramowicza oraz Towarzystwa Ormian Polskich TOP.

SPOTKANIE Z MŁODSZYMI MIŁOŚNIKAMI PLANSZÓWEK W CENTRUM NA PRZEDMIEŚCIU WE WROCŁAWIU. ZASADY GRY OBJAŚNIAJĄ ANDRZEJ GLIŃSKI I ADAM NIŻYŃSKI. FOT. EDYTA OBRĘBSKA

Fabuła gry jest oparta na faktach historycznych. Rozgrywa się w latach 1648–1699 i skupia na fikcyjnych postaciach z ormiańskiego rodu – synach kupca Bogdana. Działania graczy mają zwiększyć prestiż rodziny, a dokonać tego można, wpływając w sposób pozytywny na dzieje Polski.

Nauka i zabawa

Pomysł stworzenia gry narodził się w połowie 2021 r. Podczas spotkania w biurze Instytutu Piramowicza Pan Krzysztof Mojzesowicz zauważył, że warto zrealizować jakiś nowoczesny projekt edukacyjny, który mógłby zaciekawić młodsze pokolenie odbiorców. Zasugerował grę planszową o historii Ormian polskich. Propozycja wyjątkowo mi się spodobała, gdyż raz w tygodniu regularnie grywam w przeróżne gry planszowe. Jest to hobby, które pozwala oderwać się od ekranu komputera i telefonu oraz spędzić więcej czasu ze znajomymi.

Od dłuższego czasu interesowaliśmy się ideą nauki poprzez zabawę – modelem, który robi się coraz popularniejszy na świecie. Wydawało nam się również, że w wielu działaniach naszych organizacji trochę brakowało tego elementu. Ponieważ zajmujemy się mniejszością ormiańską, nasz pomysł opierał się na osadzeniu gry w realiach historycznych, które mogłyby promować wkład, jaki Ormianie wnieśli w historię Polski. „Napisz koncept, wypełnimy wniosek.” Skromny start, ale w ciągu tygodnia mieliśmy konspekt, przelany na kartkę A4. Potem przyszło nam czekać na decyzję o przyznaniu grantów, na szczęście pozytywną. Dzięki wsparciu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji mieliśmy możliwość spełnić marzenia i jednocześnie zadziałać dla dobra społeczności, w której przyszło nam żyć. Nasza gra ma uczyć historii przez zabawę. Uważamy, że jest to nowoczesny sposób na zachowanie ormiańskiego dziedzictwa kulturowego oraz odkrywanie ormiańskiej małej ojczyzny.

Gra zespołowa

Pewnego dnia usiedliśmy w siedzibie Instytutu Piramowicza i wszystko się zaczęło. Długie dyskusje, testy, a nawet kłótnie rozgrzewały nas w tych pierwszych krokach procesu deweloperskiego. Wtedy też zorientowaliśmy się, iż nasze „dziecko” ożyło. Pomysły zostały uwolnione, a w procesie tworzenia gry przestały należeć do jednej osoby. Wspólnymi siłami zaczęliśmy tworzyć coś nowego. Coś, z czego jesteśmy dumni i w czym nadal można rozpoznać zarysy, jakie miesiące temu przelaliśmy na skromną kartkę.

„Ormiańscy bracia” są tworem wspólnej, ciężkiej pracy ludzi, którzy poświęcili własny czas i dali z siebie 101 procent, aby w terminie oddać do druku grę będącą wynikiem pasji. Jednocześnie ten niekomercyjny projekt pozostał wierny swojej idei: nauki poprzez zabawę. Skład zespołu tworzącego grę pomógł zebrać Pan Mojzesowicz, gdyż znalazł Pana Daniela Cichonia – świetnego pedagoga, doktora matematyki, ale też twórcę gier z doświadczeniem, oraz zapewnił nam kontakt z Panią Katarzyną Agopsowicz z Krakowa – uznaną graficzką o korzeniach ormiańskich. Ważna była również współpraca z drukarnią zarządzaną przez Pana Igora Mojzesowicza, który odpowiada za dobrą jakość wydruku oraz mnóstwo elementów technicznych. Na koniec do zespołu zrekrutowałem jeszcze Pana Adama Niżyńskiego, członka Rady Naukowej Instytutu Piramowicza, doświadczonego specjalistę od IT, który zadbał o to, by mechanika gry była nowoczesna i zrozumiała.

Lekcja wspólnej historii

Po miesiącach intensywnych prac, wykonywanych oprócz naszych codziennych obowiązków, oddaliśmy w Wasze ręce grę „Ormiańscy bracia”. Jesteśmy przekonani, że przyniesie Wam wiele godzin radosnej zabawy, jednocześnie zmuszając do refleksji, a poprzez przybliżenie wybranych wydarzeń historycznych zachęci do dalszego poszerzania wiedzy o Ormianach, a także innych mniejszościach w dawnej i obecnej Polsce.

Naszej organizacji przyświeca cel, jakim jest rozwijanie wśród kolejnych pokoleń obywateli Polski świadomości historycznej oraz zachowanie pamięci o przełomowych i ważnych chwilach w naszej wspólnej historii, na którą pozytywny wpływ miała mniejszość ormiańska. Uważamy, że projekt gry wpisuje się w inne działania (takie jak: warsztaty edukacyjne, filmy dokumentalne, wystawy, konsultacje pomocowe etc.) podejmowane przez naszą organizację, które służą promowaniu i zachowywaniu ormiańskiej historii, kultury, nauki i sztuki.

Sądzimy również, że nasza gra będzie mogła posłużyć próbie zrekonstruowania pozytywnego portretu zbiorowego polskich Ormian w świetle ich udziału w przełomowych momentach historii Polski w XVII w. Działania takie mogą przynieść naszym zdaniem ciekawe wyniki: z jednej strony oświetlą mocno już zapomnianą patriotyczną kartę historii polskich Ormian, z drugiej zaś – będą stanowić unikatowe spojrzenie na to, w jaki sposób obcy naród spłaca dług krajowi, który go tak życzliwie przyjął, i rewanżując się za wolność i solidarność, którymi Polacy obdarzyli Ormian. Jest to nowoczesny sposób na zachowanie ormiańskiego dziedzictwa kulturowego oraz odkrywanie ormiańskiej małej ojczyzny.

Walka o prestiż

Fabuła gry zaczyna się powstaniem Chmielnickiego, a kończy odsieczą wiedeńską. Skupia się na przedstawicielach ormiańskiej rodziny – czterech braciach, których ojciec, będący jednym z najzamożniejszych kupców lwowskich, zostaje zabity przez Tatarów. Pozostawia on po sobie spory majątek, ale najważniejszą część spadku – relikwie św. Grzegorza – odziedziczy ten z czterech, który w ciągu 20 lat najbardziej podniesie prestiż rodziny, a przez to wpłynie pozytywnie na bieg dziejów naszego kraju.

Gracze wcielają się w każdego z braci, próbując zwiększyć wpływy rodziny i zdobywając Punkty Prestiżu. Starają się jednocześnie przetrwać i pomóc Rzeczypospolitej w ciężkich dla niej czasach, a także pokonać pozostałych konkurentów w drodze do zdobycia największego rodzinnego skarbu.

Gra toczy się za pomocą kart, reprezentujących zasoby każdego z graczy. Przeznaczona jest dla 3-4 osób. Plansza przedstawia I Rzeczpospolitą wraz z krajami ościennymi, a także wyróżnionymi miastami. Każde z nich reprezentuje bazę gracza, w której może on dokonywać inwestycji w celu zwiększenia swoich wpływów, pozyskania agentów i otrzymania nowych możliwości działania, pomagających uzyskać Punkty Prestiżu. Punkty te zdobywa się, realizując misje z kart, oparte na faktach historycznych.

Karty w ręce gracza pozwalają na wykonywanie akcji reprezentujących działanie brata lub jego aktywnych przyjaciół. Gra trwa osiem tur (w przypadku rozgrywki trzyosobowej – dziewięć; gracze rozgrywają ósmą turę dwukrotnie), które reprezentują kolejne wydarzenia z historii Polski, opisane na Osi Historycznej na planszy. Po rozegraniu wszystkich rund gracz mający najwięcej Punktów Prestiżu zostaje zwycięzcą. W przypadku takiej samej liczby PP o zwycięstwie decyduje w pierwszej kolejności większa liczba posiadanych Monet, a w następnej – większa liczba posiadanych Znajomych.

Będzie kontynuacja

Gra została rozesłana lub właśnie jest rozsyłana do organizacji ormiańskich w Polsce oraz rozdana członkom Instytutu Piramowicza i Towarzystwa Ormian Polskich TOP. Egzemplarze trafiły już chociażby do szkółek ormiańskich w Krakowie i we Wrocławiu. Autorzy planują również dalsze wizyty u ormiańskich organizacji pozarządowych w kraju, żeby przekazać gry osobiście. Część egzemplarzy można było dostać w czasie spotkań z twórcami gry (dotychczas odbyły się dwa spotkania autorskie we Wrocławiu – dla starszych graczy w restauracji Ararat przy ul. Obornickiej 70, a dla młodszych w Centrum na Przedmieściu przy ul. Prądzyńskiego 39A). W tym roku planowany jest również udział autorów gry w festiwalach gier planszowych w kilku miastach w Polsce.

Pierwszy nakład był limitowany i wynosił jedynie sto egzemplarzy, zdajemy więc sobie sprawę, że projekt nie mógł dotrzeć do wszystkich zainteresowanych. Dlatego zdecydowaliśmy się na jego kontynuowanie. Naszym zamiarem jest stworzenie drukowalnej wersji internetowej naszej gry. Będzie ona zawierać dodatek aktualizujący zasady oraz wprowadzający możliwość rozgrywania partii przez większą liczbę graczy. W związku z tym prosimy wszystkich graczy o konstruktywne uwagi mające na celu wprowadzenie ulepszeń w grze. Można je przesyłać na adres: biuro@instytutpiramowicza.pl.

W przyszłości mamy nadzieję wydać „Ormiańskich braci” w nowej edycji wraz z dodatkiem rozszerzającym mapę oraz zawierającym nowe karty misji – a wszystko to w zmienionej szacie graficznej.

Granie za nagranie

W związku z licznymi pytaniami o możliwość uzyskania gry, zdecydowaliśmy się urządzić konkurs w mediach społecznościowych Instytutu Piramowicza, w którym będzie można dostać za darmo gry „Ormiańscy bracia” oraz – dodatkowo – książki *Wielce szanowni wydrwigrosze oraz inne utwory* znanego ormiańskiego pisarza Hagopa Baroniana, przekazane nam dzięki życzliwości Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego. Celem konkursu jest pozyskanie biograficznych materiałów audiowizualnych związanych z mniejszością ormiańską. Interesują nas również relacje Ormian, którzy przyjechali do Polski niedawno. Prosimy o przysyłanie krótkich nagrań (5-15 minut), sporządzonych dobrej jakości smartfonem ze statywem lub lepiej aparatem tudzież kamerą. Interesują nas fakty biograficzne oraz opowieści rodzinne związane z Ormianami. Ważne są dla nas relacje zarówno starszych, jak i młodych ludzi, którzy mogą też poprosić o zgodę i nagrać swoich dziadków lub innych starszych krewnych. Przykłady nagrań można podejrzeć w naszym archiwum historii mówionej „My Ormianie” https://www.youtube.com/@myormianie/videos. Autorzy najlepszych filmów zostaną nagrodzeni grą planszową oraz książką. Ich wspomnienia (po naszym montażu) ukażą się w serii Instytutu Piramowicza „My Ormianie”, dostępnej w internecie. Zachęcamy do wysyłania nagrań na naszą skrzynkę email: biuro@instytutpiramowicza.pl.

Dr Andrzej Gliński
Prezes Instytutu Grzegorza Piramowicza

Ważne adresy i telefony

AMBASADA REPUBLIKI ARMENII W POLSCE
Ambasador JE Samvel Mkrtchian
kontakt:
ul. Bekasów 50, 02-803 Warszawa
tel. (+48) 22 899 09 40-42
fax (+48) 22 899 09 35
e-mail: armpolandembassy@mfa.am
godziny pracy: pn.–pt. 9.00–18.00

PRZEDSTAWICIEL MNIEJSZOŚCI ORMIAŃSKIEJ W KOMISJI WSPÓLNEJ RZĄDU I MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH
Bogdan Kasprowicz
kontakt:
e-mail: przedstawiciel@ormianie.pl

SZKÓŁKI ORMIAŃSKIE
Gdańsk
kontakt: mgr Gajane Hakopian
mgr Aszchen Simonian
tel. (+48) 500 062 065
miejsce zajęć: Szkoła Podstawowa nr 58, ul. Skarpowa 3, 80-145 Gdańsk
Kraków
kontakt: dr Gohar Chaczatrian
tel. (+48) 600 402 169
e-mail: gohar.khachatryan@gmail.com
http://www.szkola.armenia.pl
miejsce zajęć: Wojewódzka Biblioteka Publiczna, ul. Rajska 1, II piętro, 31-124 Kraków
Łódź
kontakt: Nune Hovhannisyan
tel. (+48) 536 808 707
e-mail: nairi.lodz@gmail.com
www.facebook.com/nairi.lodz
miejsce zajęć: Ormiańskie Centrum Edukacyjno-Kulturowe „Nairi", ul. Piotrkowska 238, Łódź
Warszawa – Płock
kontakt: mgr Margarita Jeremian
tel. (+48) 601 068 368
e-mail: maga379@wp.pl
miejsca zajęć: Szkoła Podstawowa nr 210, ul. Karmelicka 13, 00-163 Warszawa
Szkoła Podstawowa nr 1
Pasaż Vuka Karadzica 1, 09-400 Płock
Wrocław
kontakt: Ruzan Gevorgyan
tel. (+48) 501 122 726
miejsce zajęć: Centrum Kultury Ormian i Biblioteka przy Towarzystwie Ormian Polskich, ul. Kościuszki 37AB, Wrocław

NAUKA JĘZYKA ORMIAŃSKIEGO
kontakt: mgr Ruzanna Ghardaszjan
tel. (+48) 791 016 215
e-mail: ormianski@lehahayer.pl
miejsce zajęć: Szkoła Podstawowa nr 50, ul. Katowicka 28, 31-351 Kraków

DUSZPASTERZE

Kościół katolicki obrządku ormiańskiego
www.ordynariat.ormianie.pl

Ks. Cezary Annusewicz – proboszcz ormiańskokatolickiej **parafii północnej** z siedzibą w Gdańsku
kontakt:
Rzymskokatolicka parafia św. św. Piotra i Pawła, ul. Żabi Kruk 3
80-822 Gdańsk, tel. (+48) 58 301 99 77
e-mail: cezary.annusewicz@wp.pl
http://www.piotripawel.diecezja.gda.pl

Ks. Józef Naumowicz – duszpasterz ormiańskokatolickiej **parafii centralnej** z siedzibą w Warszawie i administrator **parafii południowej** z siedzibą w Gliwicach
kontakt:
e-mail: jozef.naumowicz@ormianie.pl
www.facebook.com/Kosciolormianskokatolicki/

Apostolski Kościół Ormiański

O. Taron Ghulikyan – duszpasterz Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego
kontakt:
FB: Ormiański Kościół Apostolski w Polsce / Հայ Առաքելական Եկեղեցի Լեհաստանում

TŁUMACZE PRZYSIĘGLI JĘZYKA ORMIAŃSKIEGO

dr Hajk Howannisjan
(Hayk Hovhannisyan)
kontakt:
ul. Radzikowskiego 77A/10
31-315 Kraków
tel. (+48) 886 886 609
e-mail: kancelaria@tlumacz-ormianski.pl
http://www.tlumacz-ormianski.pl

mgr Lilit Karapetian
kontakt:
ul. Grzymalitów 1B m. 3
03-141 Warszawa
tel. (+48) 691 107 304
e-mail: lilit.karapetyan@wp.pl

mgr Margarita Jeremian
kontakt:
ul. Jana Krysta 8 m. 30
01-112 Warszawa
tel. (+48) 601 068 368
e-mail: maga379@wp.pl

URZĄD DS. CUDZOZIEMCÓW
kontakt:
ul. Koszykowa 16, 00-564 Warszawa
tel. (+48) 22 601 75 14
fax (+48) 22 601 74 19
http://www.udsc.gov.pl

BEZPŁATNE PORADY PRAWNE
Warszawa
Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
kontakt:
ul. Siedmiogrodzka 5/51
01-204 Warszawa
tel. (+48) 22 621 51 65
tel. (+48) 792 568 561
e-mail: biuro@interwencjaprawna.pl
http://www.interwencjaprawna.pl
Kraków
Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć
kontakt:
ul. Krowoderska 11/7
31-141 Kraków
tel. (+48) 12 633 72 23
e-mail: porady@pomocprawna.org
http://www.pomocprawna.org

ԼԵՀԱՍՏԱՆՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍՊԱՆԱՏՈՒՆ
Դեսպան՝ ՆԳ Սամվել Մկրտչյան
կապ՝
Բեկասովի փող. 50, 02-803 Վարշավա,
հեռ.՝ (+48) 22 899 09 40-42
ֆաքս (+48) 22 899 09 35
էլ. փոստ՝ armpolandembassy@mfa.am
աշխատանքային ժամերը՝ երկ.-ուրբ. 9.00-18.00

ԼՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ և ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒ ԷԹՆԻԿԱԿԱՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՂ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՒՄ ՀԱՅ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ
Բոգդան Կասպրովիչ
կապ՝
էլ. փոստ՝ przedstawiciel@ormianie.pl

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ
Գդանսկ
կապ՝
մագիստրոս Գայանե Հակոբյան
մագիստրոս Աշխեն Սիմոնյան
հեռ.՝ (+48) 500 062 065
պարապմունքների վայրը՝ Թիվ 58 հիմնական դպրոց, Սկարպովա փող. 3, 80-145 Գդանսկ
Կրակով
կապ՝
դոկտոր Գոհար Խաչատրյան
հեռ.՝ (+48) 600 402 169
էլ. փոստ՝ gohar.khachatryan@gmail.com
http://www.szkola.armenia.pl
պարապմունքների վայրը՝ Վոյևոդային գրադարան, II հարկ, Ռայսկա փող. 1, 31-124 Կրակով
Լոձ
կապ՝
Նունե Հովհաննիսյան
հեռ.՝ (+48) 536 808 707
էլ. փոստ՝ nairi.lodz@gmail.com
www.facebook.com/nairi.lodz
պարապմունքների վայրը՝ «Նաիրի» հայկական կրթամշակութային, կենտրոն, Պիոտրկովսկա փող. 238, Լոձ
Վարշավա – Պլոցկ
կապ՝
մագիստրոս Մարգարիտա Երեմյան
հեռ.՝ (+48) 601 068 368
էլ. փոստ՝ maga379@wp.pl
պարապմունքների վայրը՝ Թիվ 210 հիմնական դպրոց, Կարմելիցկա փող. 13, 00-163 Վարշավա: Թիվ 1 հիմնական դպրոց, Պասաժ Վուկա Կարաջիճիա փող. 1, 09-400 Պլոցկ
Վրոցլավ
կապ՝
Ռուզան Գևորգյան
հեռ.՝ (+48) 501 122 726
պարապմունքների վայրը՝ Լեհահայոց Միության կից Հայկական Մշակույթի Կենտրոն և Գրադարան Կոստյուշկի փող. 37AB, Վրոցլավ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄ
կապ՝
մագիստրոս Ռուզաննա Ղարդաշյան
հեռ.՝ (+48) 791 016 215
էլ-փոստ՝ ormianski@lehahayer.pl
Թիվ 50 հիմնական դպրոց
Կատովիցկա փող. 28, 31-351 Կրակով

ՔԱՀԱՆԱՆԵՐ
Հայ Կաթողիկէ եկեղեցի
www.ordynariat.ormianie.pl
Քհն. Ցեզարի Աննուսևիչ՝
ժողովրդապետ Հայ Կաթողիկէ **Հյուսիսային ժողովրդապետութեանը**
նստաւայրը՝ Գդանսկ:
կապ՝
Սուրբ Պողոս և Պետրոս հռոմեակաթոլիկ եկեղեցական ծուխ
Ժաբի Կրուկ փող. 3, 80-822 Գդանսկ
հեռ.՝ (+48) 58 301 99 77
էլ. փոստ՝ cezary.annusewicz@wp.pl
http://www.piotripawel.diecezja.gda.pl
Քհն. Հովսեփ Նաումովիչ՝ հոգեւոր հովիւ Հայ Կաթողիկէ **Կենտրոնական ժողովրդապետութեանը**
նստաւայրը՝ Վարշավա:
կապ՝
էլ. փոստ՝ jozef.naumowicz@ormianie.pl
www.facebook.com/Kosciolormianskokatolicki/

Հայ Առաքելական եկեղեցի
S. Տարոն Ղուլիկյան
Լեհահայոց հոգևոր հովիվ
կապ՝
FB: Ormiański Kościół Apostolski w Polsce / Հայ Առաքելական Եկեղեցի Լեհաստանում

ՀԱՅԵՐԵՆԻ և ԼԵՀԵՐԵՆԻ ԵՐԴՎԱԾԱԼ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆԵՐ
դոկտոր Հայկ Հովհաննիսյան
կապ՝
Ռաջիկովսկեգո փող. 77Ա/10
31-315 Կրակով
հեռ. (+48) 886 886 609
էլ-փոստ՝ kancelaria@tlumacz-ormianski.pl
http://www.tlumacz-ormianski.pl
մագիստրոս Լիլիթ Կարապետյան
կապ՝
Գժիմալիտուվ 1B / 3
03-141 Վարշավա, հեռ. (+48) 691 107 304
էլ. փոստ՝ lilit.karapetyan@wp.pl

մագիստրոս Մարգարիտա Երեմյան
կապ՝
Յանա Կրիստա փող. 8/30
01-112 Վարշավա
հեռ. (+48) 601 068 368
էլ. փոստ՝ maga379@wp.pl

ՕՏԱՐԵՐԿՐԱՑԻՆԵՐԻ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԳԵՐԱՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆ
կապ՝
Կոշիկովա փող. 16, 00-564 Վարշավա
հեռ.՝ (+48) 22 601 74 02
ֆաքս՝ (+48) 22 601 74 19

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՃԱՐ ԽՈՐՀՐԴԻ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿՆԵՐ
Վարշավա
Իրավական միջամտության ընկերություն
կապ՝
Սիեդմիոգրոձկա փող. 5/51, 01-204 Վարշավա, հեռ.՝ (+48) 22 621 51 65
Վարշավա, հեռ.՝ (+48) 792 568 561
էլ. փոստ՝ biuro@interwencjaprawna.pl
http://www.interwencjaprawna.pl
Կրակով
Հալինա Նեցի անվ. իրավաբանական օգնության կենտրոն
կապ՝
Կրովոդերսկա փող. 11/7
31-141 Կրակով,
հեռ.՝ (+48) 12 633 72 23
էլ. փոստ՝ porady@pomocprawna.org
http://www.pomocprawna.org

FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH

AWEDIS – CZASOPISMO ORMIAŃSKIE. ISSN 2081-450X. NUMER ZAMKNIĘTO 25 III 2023 R. NAKŁAD 1400 EGZ. ADRES REDAKCJI: UL. ŚWIĘTOJERSKA 12, 00-236 WARSZAWA. E-MAIL: AWEDIS@ORMIANIE.PL REDAKTOR NACZELNY: SYLWIA URYGA (SYLWIA.URYGA@ORMIANIE.PL), REDAKTOR TECHNICZNY: ROMANA OBROCKA (ROMANA.OBROCKA@ORMIANIE.PL), WSPÓŁPRACA: ARMEN ARTWICH, WŁADYSŁAW DEŃCA, ANDRZEJ GLIŃSKI, HAYK HOVHANNISYAN, BOGDAN KASPROWICZ, MARIA OHANOWICZ-TARASIUK, GAGIK PARSAMIAN, PROF. ANDRZEJ PISOWICZ, PROF. ARA SAYEGH, GARIK SARKSJAN. KOREKTA: LIDIA MOLAK; ŁAMANIE: MONIKA AGOPSOWICZ; WYDAWCA: FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH (FKIDOP) WWW.DZIEDZICTWO.ORMIANIE.PL. ZREALIZOWANO DZIĘKI DOTACJI MINISTRA SPRAW WEWNĘTRZNYCH I ADMINISTRACJI. PUBLIKACJA WYRAŻA JEDYNIE POGLĄDY AUTORA/ÓW I NIE MOŻE BYĆ UTOŻSAMIANA Z OFICJALNYM STANOWISKIEM MINISTRA SPRAW WEWNĘTRZNYCH I ADMINISTRACJI. ԻՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒՄ Է ՄԻԱՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ (ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ) ՏԵՍԱԿԵՏԸ և ՉԻ ԿԱՐՈՂ ՆՈՒՅՆԱՑՎԵԼ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ և ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԴԻՐՔՈՐՈՇՄԱՆ ՀԵՏ:

JERDŻANIK NOR TARI 2023

WYDARZENIA | Z okazji Nowego Roku prezydent Andrzej Duda złożył serdeczne życzenia wszystkim obywatelom polskim pochodzenia ormiańskiego.

PREZYDENT RP ANDRZEJ DUDA I BOGDAN KASPROWICZ, PRZEDSTAWICIEL MNIEJSZOŚCI ORMIAŃSKIEJ W KOMISJI WSPÓLNEJ RZĄDU I MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH. FOT. BOGDAN TOMANEK

Jakże strojnie, barwnie i, rzec by można po staropolsku: „rostomaicie", w południe 25 stycznia zaroiły się mozaikowym tłumem sale reprezentacyjne Pałacu Prezydenckiego. Przedstawiciele wszystkich funkcjonujących w Polsce Kościołów, wyznań i związków wyznaniowych w strojach reprezentacyjno-galowych, przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych, prezentujący często dalekie od słowiańskich fizjonomie, ministrowie i urzędnicy Kancelarii Prezydenta i władz centralnych Rzeczypospolitej Polskiej – wszyscy razem w dobrych nastrojach spotkali się na zaproszenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy z okazji Nowego Roku.

Zdawać się mogło, że pośród tych biskupich fioletów, kardynalskich karmazynów, złotem i drogimi kamieniami lśniących medalionów prawosławnych i greckokatolikich archimandrytów, biskupich mitr, żydowskich jarmułek oraz czap kapłanów i dostojników muzułmańskich, romskich ogromnych kapeluszy i upierścienionych dłoni – zupełnie zagubi się przedstawiciel Ormian polskich... A tu niespodzianka – ormiańskich akcentów było całkiem sporo!

Zacząć jednak trzeba od tego, że prezydent Andrzej Duda wraz z małżonką wszystkim mniejszościom narodowym i etnicznym oraz funkcjonującym w Polsce Kościołom i wyznaniom złożyli serdeczne życzenia wszelkiej pomyślności w Nowym Roku 2023. Przez całe wystąpienie Pana Prezydenta przewijał się główny i zasadniczy wątek: życzenie pokoju.

Niewątpliwie doświadczenie ostatnich miesięcy roku 2021 i 2022, kiedy takie jak to spotkanie nie było możliwe wskutek najpierw pandemii Covid-19, a następnie wojny na Ukrainie, pokazało jak krucha jest to rzecz „pokój militarny" i „spokój społeczny" i jak tragiczne mogą być skutki dla całej społeczności, gdy nagle ich braknie.

W imieniu mniejszości narodowych i etnicznych głos zabrał współprzewodniczący Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości dr Grzegorz Kuprianowicz. Zważywszy, że w komisji reprezentuje mniejszość ukraińską, nie może dziwić, że również mówił o pokoju i tego pokoju życzył Rzeczypospolitej, Panu Prezydentowi, nam wszystkim i Ukrainie!

I tu niespodzianka – w wystąpieniu swoim Grzegorz Kuprianowicz przypomniał, że właśnie 25 stycznia w Ormiańskim Kościele Apostolskim przypada dzień pamięci św. Grzegorza z Nareku, który już ponad tysiąc lat temu modlił się o pokój słowami:

Wznoszę modły moje i błagania,
Życie w pokoju racz mi dać, Panie,
Mnie, który trudzę się marnie na niwie znikomości,
Ty, któryś cały zawarty we wszelkim stworzeniu ziemskim, Któryś wielbiony przez wszystek na tym padole stwór.

Cytat później sprawdziłem – rzeczywiście, to *Dwudzieste trzecie słowo do Pana z głębi serca płynące* – fragment z *Księgi śpiewów żałobliwych*.

Jeszcze kilka przemówień, jeszcze wspaniały koncert chóru męskiego z Jasnej Góry z pieśniami Mikołaja Gomółki i potem już bezpośrednie rozmowy w kuluarach przy kieliszku wina.

I tu znowu niespodzianka: na ręce niżej podpisanego (jako przedstawiciela Ormian polskich w Komisji Rządowej) prezydent Andrzej Duda osobiście złożył szczególnie serdeczne życzenia dla wszystkich obywateli polskich pochodzenia ormiańskiego, których – jak stwierdził – „patriotyzm i miłość do polskiej Ojczyzny jest, jak zawsze, wysokiej próby".

Te słowa zatem, wyrazy szczególnej życzliwości i życzenia „pokoju dla Armenii", niniejszym przekazuję zarówno Ormianom starej (*Lehahayer*) jak i nowej emigracji:

Szczęśliwego Nowego Roku Wam wszystkim i Waszym rodzinom tu w Polsce, w Armenii i na całym świecie, gdziekolwiek są.

Warszawa 25 stycznia 2023 r.

Bogdan Stanisław Kasprowicz

Dziennikarskim i naukowym piórem

WYDARZENIA | W ostatnim czasie ukazało się sporo relacji dziennikarskich na temat aktywności Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich.

SYLWIA SUŁKOWSKA, POLSKIE RADIO 24 PRZY PRACY. FOT. ANETA MIKULSKA

Pretekstem było, przede wszystkim, otwarcie pierwszej w Polsce stałej ekspozycji „Skarbnica polskich Ormian", zaaranżowanej w nowej siedzibie przy ul. Świętojerskiej 12 w Warszawie w szesnastym roku od powołania Fundacji przez kard. Józefa Glempa.

Redaktor Sylwia Sułkowska jest autorką reportażu radiowego „Muzeum Ormian", wyemitowanego 12 grudnia 2022 r. na antenie Polskiego Radia 24 w cyklu „Ślady na piasku". Audycja trwa prawie godzinę. Wywiady z kuratorami wystawy i osobami współpracującymi z Fundacją przeplatają autorskie komentarze i przepiękna muzyka. W rozmowach wybrzmiewa wielka troska o zachowanie dziedzictwa, ale też radość z osiągniętego efektu – krótko mówiąc, sprawcza pasja niewielkiej grupy osób. Rozmowy zostały przeprowadzone na gorąco w trakcie wernisażu. Dla spuentowania można przytoczyć wypowiedź ks. Cezarego Annusewicza, kustosza Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej w kościele Świętych Piotra i Pawła w Gdańsku. Ksiądz Annusewicz zachwycił się aranżacją wystawy i przyznał, że podglądał różne rozwiązania, bo planuje u siebie stworzenie małego muzeum ormiańskiego. Zamyślił się i rzekł: „Pracuj, pracuj i twórz..." Mówił to pod swoim adresem, ale przecież jest to wezwanie uniwersalne.

W tym miejscu warto wspomnieć o innej audycji Sylwii Sułkowskiej, wyemitowanej 29 stycznia 2023 r. w tym samym cyklu, zatytułowanej „Wspomnienie Prymasa" – w 10. rocznicę śmierci kard. Józefa Glempa.

„Oplotkowała" nas też ekipa TVP Polonia. Nic tak dobrze nie służy reklamie, jak szeptana plotka. Relacja została wyemitowana w wieczornym serwisie informacyjnym stacji w dniu wernisażu, 2 grudnia 2022 r. Z kolei serwis TVP Info rozpoczął się tego dnia od wiadomości o wystawie.

Obszerny artykuł zapowiadający ekspozycję został opublikowany w „Gościu Niedzielnym" w czerwcu 2022 r., kiedy to autor tekstu Tomasz Gołąb był gościem w siedzibie Fundacji w czasie obmyślania kształtu wystawy i przygotowań do niej. Tekst ukazał się pod tytułem *Siódmy wiek razem*.

Dwukrotnie – piórem Katarzyny Kasjanowicz – o działalności FKiDOP pisał również tygodnik „Niedziela". Kulisy powstawania „Skarbnicy polskich Ormian" przybliżył artykuł *Ormiański sezam otworzył wrota* ze stycznia 2023 r. Wcześniejszy tekst *Katolicki Orient w Warszawie*, opublikowany we wrześniu 2022 r., opowiadał m.in. o lwowskich benedyktynkach ormiańskich.

Oczywiście ton tych wszystkich relacji jest na wysokim C.

Analitycznie, po pewnym czasie, opisu zjawiska podjęła się Barbara Sułek-Kowalska. Artykuł *Tata zawsze powtarzał: „My z Ormian"* ukazał się 17 lutego 2023 r. na portalu www.tygodnik.tvp.pl. Autorkę interesowały przede wszystkim motywacje osobiste i związki przyczynowo-skutkowe – sięgające daleko wstecz.

Aby jednak nie było tylko emocjonalno-analitycznie, odnotowujemy artykuł naukowy. Opracowanie *Nowe technologie w wybranych kontekstach wydawniczo-medialnych Ormian polskich na przykładzie działalności Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich* autorstwa Mileny Jędrzejewskiej z Uniwersytetu Warszawskiego zostało opublikowane w roku 2022 w piśmie „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi", wydawanym przez UW.

„Na podstawie wybranych form działalności Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich (dalej FKiDOP) autorka skupia się na wykorzystaniu zdobyczy nowych technologii (m.in. przekaz wirtualnego obrazu, digitalizacja piśmiennictwa, e-zasoby) w upowszechnianiu tradycyjnych form piśmiennictwa, opartych na wizualizacji, jak również procesie zabezpieczania i ochrony dokumentów tradycyjnych. […] Geneza i zakres działania FKiDOP swoją ideą nawiązuje do potrzeby ochrony i zabezpieczania materiałów historycznych w różnym aspekcie – tu ważne miejsce mają pamiątki materialnego bogatego dorobku kulturowego i narodowego dziedzictwa Ormian polskich" – czytamy na początkowych stronach analizy.

Linki do przywołanych artykułów są opublikowane w Skarbnicy Polskich Ormian w zakładkach: „O Ormianach w Polsce" i „Pamiątki ormiańskie".

Redakcja dziękuje Szanownym Autorom za życzliwe zwrócenie uwagi na działania Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich.

Po co o tym piszę? Gdybym była osobą z zewnątrz, pierwszym pytaniem byłoby: ile osób jest zatrudnionych na stałych etatach i jaki jest zagwarantowany roczny budżet? Ale nie jestem całkiem z zewnątrz. Funkcjonowanie oparte jest na dotacjach i wolontariacie. Widzę, ile to wymaga roboty administracyjno-organizacyjnej, koncepcyjnej, fizycznej; codziennej, jak w dobrze zorganizowanej firmie, w której lwia część pracy jest wykonywana on-line. Niepojęte.

RO